

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Kar

Zsidóellenes intézkedések kommunikálása a sajtóban

*A Csík vármegyei magyar sajtó (1940–1944) összehasonlító
vizsgálata*

Szakirányító:

Dr. Tibori Szabó Zoltán
egyetemi docens

Végzős hallgató:

Vadas Henrietta
kommunikáció szak

Kolozsvár

2018

Universitatea Babeș–Bolyai, Cluj
Facultatea de Științe Politice, administrative și ale Comunicării

Comunicarea măsurilor antievreiești în presă

*Studiul comparativ al presei maghiare
din Comitatul Ciuc (1940-1944)*

Coordonator:

Conf. univ. dr. Tibori Szabó Zoltán

Masterand:

Vadas Henrietta
specializarea comunicare

Cluj

2018

Tartalomjegyzék

Bevezető	4
Alkalmazott kutatási módszerek	6
1. Csík vármegye és a zsidóság helyzete	7
1.1 Csíkszereda zsidósága	10
1.2 Gyergyószentmiklós zsidósága	14
2. Az erdélyi magyar sajtó 1940–1944 között.....	16
3. A politikai propaganda és a sajtó viszonya	17
4. A gyűlöletbeszéd és annak társadalomra kifejtett hatása.....	19
5. A Csík vármegyei lapok összehasonlító vizsgálata	22
5.1 Gyergyó és Vidéke (1941–1944)	22
5.2 Csíki Néplap (1940–1944)	28
5.3 Csíki Lapok (1940–1944).....	33
5.4 Csíkvármegye Hivatalos Lapja (1941–1944).....	37
6. Levéltári anyagok vizsgálata	38
6.1 Gyergyószentmiklósi dokumentumok (1938–1950).....	38
6.2 Csíkszeredai dokumentumok (1944–1948).....	40
7. A hetilapok anyagainak összehasonlítása.....	42
Következtetések.....	48
Irodalomjegyzék.....	50
Mellékletek:	53

Bevezető

A történelem legfájdalmasabb korszakai mindig azok, amelyekben az emberek közti gyűlölet olyannyira elfajult, hogy az népirtásokhoz vezetett. A nemzeti, etnikai, faji és vallási különbségek az évszázadok során nem egyszer szültek genocídiumokat. Már az ókori, több százezer áldozatot követelő keresztényüldözések is népirtásnak minősülnek, ahogy a középkori Magyarországon végigvonuló tatárjárás is. A XX. században többek között az örmények és a zsidók ellen zajlottak irtó hadjáratok, de még 1994-ben is történt népirtás, Ruandában. A tisztogatások miatt ártatlan emberek milliói veszítették életüket.

Az európai történelem egyik legmeghatározóbb, politikai indíttatású, precedens nélküli és ezért mindmáig egyedi jellegű genocídiuma a holokauszt, amely a németek által vezetett, főképp zsidók ellen irányuló kegyetlen cselekedet volt. A második világháború ideje alatt Észak-Erdélyből is rengeteg zsidót deportáltak a német haláltáborokba. A gettók szörnyűségeit nagyon kevesen éltek túl, vannak olyan erdélyi régiók, ahol ma már egyetlen zsidó sem él. Ilyen például Csíkszereda városa, ahonnan 1944-ben – a sepsiszentgyörgyi és a szászrégeni gettókon keresztül – 312 zsidót deportáltak Auschwitz-Birkenauba.

Az egykori Csík vármegye területén több száz zsidó élt. A helyi, többségben keresztény vallású lakosság viszont nehezen tudta befogadni a betelepülő idegeneket. A fennálló etnikumi és vallási különbség több kérdést is felvet: mennyire tudták tolerálni a székelyek az izraelita nép térhódítását, szimpátiával vagy ellenszenvvel tekintettek-e rájuk, illetve hogy változott-e valamit az idők során a zsidókról kialakított képük. Utóbbiban nagy szerepe van a sajtónak, amely publikált írásaival nagymértékben befolyásolhatja az olvasók véleményét. Ennek vizsgálata különösen fontos a második világháború idején, a zsidóellenes intézkedések születésekor, majd végrehajtásakor.

Kutatásommal elsősorban arra a kérdésre szeretnék választ kapni, hogy mit tudhatott meg Csík vármegye magyar lakossága a sajtóból az 1940–1944 közötti zsidóellenes intézkedésekről, mennyire tájékoztattak az akkori lapok a zsidók társadalmi, gazdasági és kulturális helyzetéről, az őket érintő rendeletekről, marginalizálásukról, kifosztásukról, összegyűjtésükről, gettósításukról és deportálásukról. Ezzel párhuzamosan azt is meg szeretném vizsgálni, hogy a vármegyében megjelenő és a korabeli politikai kurzust tükröző újságok, antiszemita jellegű írásaikkal, a közvéleményt hogyan befolyásolták és alakították.

A kutatás aktualitását igazolja az a tény, hogy jelenleg is világszerte nagy vitát váltanak ki az etnikumi és vallási hovatartozást érintő kérdések, és ezzel együtt megtapasztalhatjuk azt a nemzeti, nemzetiségi és vallási intoleranciát, amely ma már szinte mindenhol jelen van. Ebben jelentős szerepe van a sajtónak, amely tájékoztatási stratégiájával hozzá tud járulni az ezzel járó szubjektív érzelmeknek a felerősítéséhez, illetve mérsékléséhez. Éppen ezért azt feltételezem, hogy a jelen kutatás eredményei időszerű tanulságokhoz vezethetnek.

Alkalmazott kutatási módszerek

Csík vármegyében a második világháború idején négy hetilap működött: Csíkszeredában a *Csíki Lapok*, a *Csíki Néplap* és a *Csíkvármegye Hivatalos Lapja* elnevezésű sajtókiadványok, míg Gyergyószentmiklóson a *Gyergyó és Vidéke* című lap. Kutatásom a négy kiválasztott újság cikkeinek összehasonlító vizsgálatán alapszik, ahol a hetilapok cikkeit tartalomelemzésnek vettem alá.

Az elemzési korpusz ötvennyi sajtóanyagot foglal magába, amelyek 1940–1944 között jelentek meg. Összesen 49 cikket vizsgáltam: a zsidókkal kapcsolatosan a *Gyergyó és Vidéke* 18, a *Csíki Néplap* 11, míg a *Csíki Lapok* 20 anyagot jelentetett meg. Az elemzett időszakban *Csíkvármegye Hivatalos Lapja* egyetlen zsidókat érintő írást sem közölt.

Az említett sajtóanyagokat az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilmtárából kerestem ki, átnézve minden egyes hetilapot a vizsgált periódusból. A talált cikkeket felhasználva, mennyiségi és minőségi tartalomelemzést végeztem annak érdekében, hogy megtudjam, mennyire tájékoztatta a lakosságot a helyi sajtó a zsidóellenes intézkedésekről.

A kvalitatív és kvantitatív tartalomelemzés során nemcsak a zsidóellenes rendeleteket elemeztem, hanem minden olyan anyagot, ami valami módon kapcsolódott a zsidósághoz vagy megemlítette azt. Hogy pontosabb és hitelesebb eredményt kaphassak, a sajtóanyagok vizsgálatakor megkülönböztettem a tény- és a véleményanyagokat, ezen belül pedig hangsúlyt fektettem az intézkedések, rendeletek és törvények megjelenési arányára. Ezen belül a sajtó felületességére és elfogultságára utaló jellemzőket kerestem, a véleményanyagok esetében a nyelvi eszközökre, fogalmazásmódokra, jelzőkre, kifejezésekre, hangnemre, stílusra is kiemelt figyelmet fordítottam.

A hetilapok cikkeinek elemzése mellett a Román Állami Levéltár Hargita megyei fiókjában őrzött anyagokat is megvizsgáltam, ahol a gyergyószentmiklósi és csíkszeredai dokumentumok között egyaránt találtam hasznos és releváns információkat.

Elemzésem hipotézise az, hogy a vármegyében megjelenő lapok a lakosságot hiányosan tájékoztatták a zsidóellenes intézkedések lényegi kérdéseiről, és ennek következtében a zsidóság iránti ellenszenv az emberekben növekedett.

1. Csík vármegye és a zsidóság helyzete

Milyen volt zsidóként a keresztény többségű Székelységben élni? Mit szoltak letelepedésükhöz és kereskedői munkájukhoz a helybéliek? Hogyan viszonyultak az évek során összekovácsolódott közösséghez? Ha zsidó vonatkozásában vizsgáljuk meg Csík vármegye történetét, akkor tiszta képet kapunk arról, hogy milyen is volt a csíkiak kapcsolata izraelita felekezetű társaikkal, és az is nyomon követhető, hogy ez mennyiben változott a különféle politikai berendezkedések során.

Az első zsidók a 19. század második felében telepedtek le Székelyföldön, számuk pedig az évek előrehaladtával, viszonylag lassan, de egyre csak nőtt. Az 1850-es években 8 izraelita vallású személy élt a vármegyében, ötven évvel később viszont már ezernél is több zsidó lakott itt. Eleinte leginkább a falvakban kerestek lakóhelyet maguknak, majd az első világháborút követően egyre többen kezdtek beköltözni a nagyvárosokba. Nagy részük Moldvából, Bukovinából és Galíciából, illetve Erdély más részeiről jött, elsősorban a jól működő fakitermelés és fafeldolgozás vonzotta őket a Keleti-Kárpátokba.¹

A fennmaradt írásokból tudjuk, hogy a székelyek nem nézték jó szemmel a zsidók térhódítását, nehezen tudták befogadni őket. Vitos Mózes 1894-es írásában „Isten átkának” nevezte a zsidókat, akik haszonleső és telhetetlen természetükkel „pióca fajként” telepszenek rá a székely népre.² A helytörténész vádlón írt a zsidó emberekről, élősködőkként tüntette fel őket, akik elfoglalták az ipart, a kereskedelmet és a sajtót. Az író úgy fogalmazott: „ők lettek a helyzet uraivá, vagyis Magyarország a zsidóság Eldorádójává lett.”³ Vitos aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatosan, hogy idővel egyre többen érkeznek majd Székelyföldre, veszélyeztetve így a katolikus lakosságot. „Isten mentsen, hogy hosszabb időre itt meghonosodjanak, mert akkor minket honosítanak ki innen.”⁴

¹ Tibori Szabó Zoltán (2004), Csík vármegye zsidósága a betelepüléstől a megsemmisítésig. In: *Tanulmányok a holokausztról*. III. kötet, Randolph L. Braham (szerk.), Budapest, Balassi Kiadó, 103.

² Vitos Mózes (1894), *Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez*. Csíkszereda, 432.

³ Vitos 1894, 434.

⁴ Vitos 1894, 433.

Tivai Nagy Imre emlékiró szerint a székelyek nem ismerték a zsidók életét, szokásait, ezért tartottak tőle annyira. Emiatt fogalmaz úgy az író, hogy Csíkban „egy szakasztó szálíg antiszemita volt minden ember”.⁵

A román fennhatóság ideje alatt némileg csökkent a zsidók és a székelyek közötti ellenszenv, mivel ekkor mindkét közösség kisebbségben volt. A román intézkedéseket mindkét nemzet fenntartásokkal kezelte, emiatt az ekkor meghozott zsidóellenes törvények sem voltak olyan nagy hatással a csíki izraelitákra. A két nép közti ellentétet csökkentette a tény, hogy a zsidók üzleteikben és gyáraikban sok székelynek biztosítottak munkát. Tevékenységeikkel fellendítették a kereskedelmet, sokan közülük ügyvédként, orvosként dolgoztak, akik kivívták a helybeliek tiszteletét.⁶ Ilyen személy volt Csíkszereda sebészorvosa, Hirsch Hugó, aki 1912-ben hozta létre a városi kórház sebészeti osztályát. A Hirsch-szanatórium nevet viselő intézet Erdély-szerte ismertté vált. A kikeresztelkedett orvost sokan szerették, a gyerekekkel és a rászorulókkal mindig gyengéden bánt. A másik ilyen zsidó volt Sarkadi Elek gimnáziumi zenetanár, aki az említett orvoshoz hasonlóan áttért. A Csíkszeredai Dal- és Zeneegyesület karnagyaként nagyon szép sikereket ért el, ami miatt a város közössége nagy becsben tartotta őt.⁷

Hogy pontosan hány zsidó élt a második világháború elején a vármegyében, arról különböznek az adatok. Egyes források szerint a zsidóság létszáma 1930-ra elérte a 2765-öt, miközben az 1941-es népszámláláskor csupán 1968 izraelitát jegyeztek be. A csökkenés oka leginkább az 1930-ban végzett népszámlálásban rejlik, mivel ekkor a román hatóságok arra törekedtek, hogy a zsidókat külön nemzetiségként tüntessék fel, elkülönítve őket a magyarságtól. Az asszimilálódás és az 1941-ben már érvényben lévő zsidótörvények miatt elképzelhető, hogy sokan magyarnak, illetve katolikus vagy protestáns vallásúnak vallották magukat. Más források szerint 1940. augusztus 30-án 2580 zsidó élt a vármegyében, de vannak olyan feljegyzések is, ahol ebben az időpontban 2067 főt számlálnak.⁸

⁵ Tivai Nagy Imre (1996), *Emlékezés régi csíkiakról*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 49–51.

⁶ Tibori Szabó 2004, 104.

⁷ Péter Izabella (2014), Csíkszeredai zsidók és keresztények viszonya a helyi sajtó tükrében. In: *Nemzetközi Holokauszt Emlékezési Szövetség (IHRA) pályázat (2013-357) kutatási eredményei. A történelmi egyházak és a zsidó közösség viszonya Csehszlovákiában, Romániában és Magyarországon 1920-tól a Holokausztig*. CEC, Civitas Europica Centralis, Grant Programme 2010-2014, 89–90.; hozzáférés: <https://www.scribd.com/doc/250324293/IHRA-Jelentes-2014-Kuldhető-Magyar-Valtozat-Aug-30> letöltve: 2018.04.18.

⁸ Tibori Szabó 2004, 105.

A Bécsi Döntést követően magyar fennhatóság alá került a vármegye, amit akkor a zsidóság is kedvezően fogadott. 1940 őszen viszont már el is kezdődtek a zsidók deportálásai, megpróbálták őket átdobni a magyar–román, illetve a magyar–szovjet határon. 1941-ben és 1942-ben ezek a deportálások folytatódtak. Volt, akiket a határon dobtak át, és volt, akiket az ország más részeire száműzték. 1944 áprilisában, a vármegyében is érvénybe léptek a zsidóellenes intézkedések. Kezdetben elbocsátották a zsidókat a közintézményekből, szakmai szervezetekből, megtiltották nekik az utazást, és kötelezték őket a Dávid-csillag viselésére. Ezt követően a zsidók teljes kifosztása volt a cél, magánvagyonukat zárolták, és értékeiket is be kellett szolgáltatniuk.⁹

Az 1944. április 28-i marosvásárhelyi titkos értekezleten Endre László belügyminisztériumi államtitkár a közölte a hatóságokkal és Csík vármegye vezetőivel a deportálások menetét. A döntés úgy szövelt, hogy a zsidókat Gyergyószentmiklóson és Csíkszeredában gyűjtik össze, ahonnan majd a szászrégeni, illetve a sepsiszentgyörgyi gettóba szállítják őket.

Gyergyóból 986 zsidót szállítottak el a szászrégeni gettóba, Csíkból pedig 312 személyt vittek el a sepsiszentgyörgyi gettóba. Utóbbiak szintén Szászrégenbe kerültek, és innen szállították el őket tehervagonokkal Auschwitz-Birkenauba. Az 1942–1943-as munkaszolgálatba küldöttek és az 1944-ben deportáltak közül kevesen tértek vissza a vármegyébe. A Marton Ernő vezette delegáció 1944. november 20-i jelentésében az szerepel, hogy a vármegyében 1944 őszen 50 zsidó élt.

Legkevesebb 1298 zsidót deportáltak a vármegyéből Auschwitz-Birkenauba, akik közül legalább ezer személy nem tért vissza. Azok közül, akiknek sikerült visszajönniük a háború után az országba, sokan máshol telepedtek le, mint ahol eredetileg laktak. Az adatok azt mutatják, hogy míg 1947-ben az egykori vármegye területén 460 zsidó élt, addig 1992-ben már csak 22.¹⁰

⁹ Tibori Szabó 2004, 105–108.

¹⁰ Tibori Szabó 2004, 109–110.

1.1 Csíkszereda zsidósága

Az első zsidók az 1860-as években telepedtek le Csíkszeredában, számuk pedig folyamatosan nőtt. 1869-ben csupán 5 zsidó élt a városban, 11 évvel később 19, miközben 1910-ben már 241 zsidót számláltak. Az első világháborút követően ez a létszám csökkent, majd az 1930-as években újból nőtt.¹¹ 1944 után a zsidó közösség megfogyatkozott, az évek múltával pedig egyre kevesebben lettek. 1992-ben már csak 5 izraelita lakott a városban, mára pedig Csíkszeredában már egyetlen zsidó sem él.¹²

A helybeli, nagyrészt katolikus közösség nem nézte jó szemmel a más vallású személyek letelepedését a városban. Hitbeli meggyőződése miatt nehezen tudta befogadni az idegeneket, különösképpen a zsidókat, s az izraelitákhoz, elsősorban a keresztény egyházak által szított antiszemitizmus okán, elutasítóan és ellenségesen viszonyultak. Idővel az emberekben némileg csökkent a zsidók iránti ellenszenv, de teljes elfogadásról nem beszélhetünk.

A gazdaságilag elmaradt vármegye, kezdetleges iparával és kereskedelmével együtt, a zsidó közösségnek sokat köszönhet. Ők voltak azok, akik tevékenységeikkel fellendítették a térség árucseréjét, új munkahelyeket teremtettek, és kivették a részüket a szakszerű orvosi ellátásból is. Főleg fafeldolgozó cégek létrehozásával indították be a város és a vármegye kereskedelmét, de foglalkoztak gabonakereskedelemmel is. Betelepedésüket elsősorban a vasút kiépítése és Csíkszereda megyeszékhellyé válása (1875) segítette elő.¹³

Az első Csíkszeredába költözött zsidó Hetmann Móric ecetáros volt, akinek a helybeliek eléggé megkeserítették az életét. Tivai Nagy Imre a következőképpen vélekedett az esetről: „Nagy gyalázat hárult hát Szereda városára, hogy egy eleven zsidó meg mert húzódni és ecetet árulni.”¹⁴ Tivai szerint zsidónak lenni „a legnagyobb hiba”, ezért is fogadható el az a magatartás, amelyet az ecetáros irányában a helybeliek tanúsítottak. A lakosok kárt tettek a faházában, gyakran betörték az ablakait, de minderre egyfajta kötelességként tekintettek, még a város vezetősége is.

¹¹ Braham, Randolph L.–Tibori Szabó Zoltán (2008), *Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Budapest–Kolozsvár, Park Könyvkiadó–Koinónia, 106–107.

¹² Péter 2014, 74–75.

¹³ Péter 2014, 76–77.

¹⁴ Tivai Nagy 1996, 49–51.

Miután egyre több zsidó telepedett le a városban, a helybeliek is kezdték minél inkább elfogadni őket. A lassan kialakuló zsidó közösség Chevra Kadishát, majd imaházat épített, zsidó temetőt nyitott, később pedig templomot is emelt. Helyet kaptak az oktatás terén is, majd az 1900-as évek elején létrehozták a zsidó iskolát.¹⁵

Az első rabbit 1913. január 19-én nevezték ki. Glasner Jakab megválasztása nagy felháborodást keltett az egész városban, megosztó esemény volt a zsidók és a keresztények számára egyaránt. Tivai Nagy Imre feljegyzéseiben említést tett a rabbi díszes fogadtatásáról és az esti ünneplésről. Az esemény kapcsán megosztotta azon elméletét is, miszerint ötven évvel később a csíkszeredai zsidó templom a város legszebb helyén fog állni, és a rabbi a társadalom irányadó férfija lesz. „Mert a komoly, vallásos meggyőződés és összetartás utat tör magának a legnehezebb akadályokon is, a vallástalan nemzetköziség pedig meg fog lapulni, s kézcsókra jelentkezik a szívós kitartással összeharácsolt aranyborjú előtt.”¹⁶

Bár a zsidók az évek elteltével egyre jobban beilleszkedtek a helyi közösségbe, Tivai jóslata mégsem valósult meg. Az első világháborúban a zsidó férfiak is harcra keltek a 82-es székely gyalogezred tagjaiként, néhányan életüket is vesztették a csatában. A háború viszont nem csak emberéleteket követelt, komoly anyagi veszteségeket is okozott. Ezek a zsidóságot is érintették, mivel ez idő alatt kárt okoztak a templomukban, kirabolták a rituális fürdőt és az előimádkozó lakását is. A háború után újraépítették a templomot, így a hitvalló zsidó közösség folytathatta megszokott tevékenységeit.¹⁷

Az integrálódást bizonyítja, hogy 1918-ban megalakult az Erdélyi Zsidók Nemzeti Egyesülete, amelynek célja a zsidók nemzeti kisebbséggé való nyilvánítása volt, 1930-ban pedig létrejött a Zsidó Párt. 1937-től kezdve zsidóellenes rendeletek láttak napvilágot, amelyeknek célja a zsidóság visszaszorítása volt. Ennek szükségességét azzal magyarázták, hogy a zsidók nemzetbiztonsági érdekeket veszélyeztetnek.

A második bécsi döntés után Csíkszeredában is bevezették ezeket a törvényeket, amelyek komoly intézkedéseket vontak maguk után.¹⁸ Ettől a pillanattól kezdve nem fogadtak be többé zsidó tanulót a város gimnáziumába. Betiltották a zsidó újságokat, és visszavonták a zsidók állampolgárságát. A magyar katonai közigazgatás időszakában a zsidóellenes akciók

¹⁵ Péter 2014, 77.

¹⁶ *Új Élet* (Budapest), 2006. február 1., 5.

¹⁷ Braham–Tibori Szabó 2008, 107.

¹⁸ Péter 2014, 79–80.

Éder Elemér ezredes vezényletére történtek, aki úgynevezett hadisarc kifizetésére is kötelezte az izraelitákat. Azokat, akik nem tartották be a fizetési határidőt, és kérdéses volt az állampolgárságuk, a városból kitoloncoltatta.¹⁹

Éder három kategóriába sorolta a zsidókat: akiket át kell dobni a határon, akiket az ország más településeire kell küldeni, és akik a városban maradhatnak. 1940 novemberében meg is kezdődtek azok az intézkedések, amelyek a fizetésektelen zsidók kiutasítását szorgalmazták. Ekkor 81 személyt próbáltak meg átdobni a román, majd az ukrán határon. A deportálások ellen felszólt Slachta Margit, a Szociális Nővérek rendfőnöke, akinek hatására a zsidóellenes akciót leállították. Emellett Kovács Pál református lelkész és Pál Gábor ügyvéd és behívott országgyűlési képviselő is kiállt a zsidók védelmére. Nem úgy, mint Bíró Ferenc katolikus lelkész, aki a zsidóellenes intézkedések megakadályozásában, a közbenjárások ellenére sem volt hajlandó segíteni.²⁰

A deportálások során sokan eltűntek, kevés zsidónak sikerült visszatérni a városba. 1942-ben újabb száműzetési akciók indultak, a hatóságok több családot is átdobtak Ruténiába. Időközben Székelyföldön is létesítettek munkásszázadokat, ahova főképp zsidókat és más nemzetiségűeket soroztak be. A csíki zsidók nagy része a 110/40-es számú munkásszázadba került, s a város szállodájának alapjait kellett kiásniuk. Sokan nem bírták a kíméletlen körülményeket és a felettesek kegyetlenkedéseit, belehaltak a megpróbáltatásokba.

A keresztény munkaszolgálatosok viszont más elbánásban részesültek, ezért a zsidók számára a kikeresztelkedés tűnt az egyik legésszerűbb megoldásnak. Emiatt számos izraelita személy és család is áttért, ez viszont nem történt egyik napról a másikra. A jelentkezőknek heti rendszerességgel részt kellett venniük a felkészítőkön, és csak egy bizonyos idő után engedték meg nekik, hogy megkeresztelkedjenek.²¹

A németek 1944. március 19-én megszállták az országot, és elkezdődtek a zsidókkal szembeni könyörtelen akciók. Elvették tőlük az értékeiket, lefoglalták üzleteiket, lakásaikat, műhelyeiket, a zsidó tanulók pedig nem mehettek többé iskolába. Ekkor köteleztek minden izraelitát a sárga csillag viselésére.²² A lakosok közül sokan felnéztek a csillagviselőkre, dr.

¹⁹ Tibori Szabó 2004, 115.

²⁰ Péter 2014, 80.

²¹ Péter 2014, 81–82.

²² Tibori Szabó 2004, 124.

Nagy András szerint sokan úgy gondolták, a „Dávid csillaga megtisztelő jel, olyan, mint Krisztus híveinek a kereszt”.²³

Az április 28-i marosvásárhelyi gyűlésen Endre László részletesen bemutatta a város vezetőinek a gettósítás menetét. A deportálásokat május 3-án kezdték meg, ezeket Gaály Ernő főispán vezette. Minden zsidó családot a városi rendőrség fogdájába vittek, a városban csupán néhány, munkája miatt kivételes személy maradhatott. 312 személyt szállítottak másnap a sepsiszentgyörgyi gettóba, ahol eléggé rossz körülmények között igyekeztek 850-950 személyt összezsúfolni. Nem volt víz, étel és tisztaság sem. Adler doktor – akinek felajánlották, hogy a városban maradhat, ennek ellenére mégis vállalta a deportálást – közbenjárta, hogy az emberek némi élelemhez és higiéniai eszközöz jussanak.²⁴

Egy hétig tartották itt a zsidókat, majd innen vitték őket a szászrégeni gettóba, június 4-én pedig Auschwitzba. A város zsidósága nagyrészt az auschwitzi, a buchenwaldi és a rehmsdorfi lágerekbe került, ahonnan nagyon kevesen tértek vissza. A szerencsés személyek között volt Adler doktor, aki Auchwitzból Buchenwaldba való szállítása közben sikeresen megszökött, Aradra ment lánytestvéréhez, később pedig visszatért Csíkszeredába.

Azoknak a zsidóknak, akik visszatértek a városba vagy újonnan költöztek ide, újra meg kellett szervezniük a hitközséget. A deportálások után kárt tettek a zsinagógában, a rituális fürdőben, berendezéseket rongáltak meg, és héber könyveket téptek szét. A zsidó templomon kívül a zsidó temetőt is feldúlták. Habár ebből a nehéz helyzetből némileg fel tudott emelkedni a közösség, teljesen mégsem volt képes újjáépülni.

Az 1960-as években a zsidók elkezdtek kivándorolni Izraelbe, alijáztak. Miközben 1947-ben még 126-an voltak, 1966-ra már csak 11-en maradtak. 1980-ban a hatóságok lebontották a zsinagógát, helyére tömbházakat építettek. Ebben az évben halt meg Adler doktor, majd 1993-ban Goldemberg Ernő hitközségi elnök is elhunyt. 1999-ben négy zsidó élt még városban, mára viszont Csíkszeredában már egyetlen izraelita sem maradt.²⁵

²³ Idézi Péter 2014, 82.

²⁴ Tibori Szabó 2004, 124–125.

²⁵ Tibori Szabó 2004, 126–127, 137–138.

1.2 Gyergyószentmiklós zsidósága

Csíkszeredával szemben, Gyergyószentmiklóson, viszonylag több zsidó telepedett meg. A város lakói toleránsabbak voltak a többi székely településhez képest, valószínűleg azért, mert korábban az örményekkel már meg kellett barátkozniuk. 1869-ben csupán 15 zsidó élt Gyergyószentmiklóson, 1910-ben viszont már 321 izraelitát számoltak. Annak ellenére, hogy a zsidók létszáma az első világháború után csökkent, a városban, az 1930-as népszámláláskor, 619 izraelita személyt írtak össze.

A zsidókat leginkább a fakitermelés vonzotta a Gyergyói-medencébe. 1898-ra már 16 fűrészüzem működött, amelyeknek a többségét a zsidók birtokolták. Ahogy a 2001-ben megjelent városmonográfiában fogalmaznak, ezek a gyárak „idegenek vagyonát képezték”. Ebből a kontextusból érezhető, hogy a zsidókra a gyergyóiak is a vármegye többi lakosához hasonló ellenszenvvel tekintettek.²⁶

A vasút megjelenésével felgyorsult az iparosodás és a kereskedelem, faipari vállalkozások és fűrészüzemek létesültek. A nagyrészt zsidó vállalkozások nagyon népszerűek voltak, nemcsak az országban, hanem Európa egyes részein és Közép-Keleten is. Bár az első világháború okozta ipari válság itt is éreztette hatását, 1920 után fellendült a gazdaság, és újabb gyárak létesültek. Közben a zsidók az állatkereskedelemben is bekapcsolódtak, erdélyi és külföldi értékesítést is folytattak. Más területeken viszont nem képviseltek nagy arányt, a városban kevés orvos, ügyvéd és kisiparos dolgozott.

A város zsinagógája 1927-re épült fel a közösség adományaiból, amelynek tagjai azelőtt lakóházakban gyűltek össze imádkozni. A gyergyószentmiklósi középiskola mai napig viseli Salamon Ernő költő nevét, aki az ukrajnai munkaszolgálat alatt vesztette életét.

A városban 1940-ben 551 zsidó élt, de mivel Gyergyószentmiklós közel volt a határhoz, ide költöztették a vidéki zsidóságot is, így a zsidóság lélekszáma több százal megnőtt. 1942-ben sok zsidó férfit küldtek el munkaszolgálatra Ukrajnába, akik pedig helyben maradtak, azokat 1944-ben ugyanúgy deportálták Auschwitzba, mint a csíki zsidókat. A Gyergyói-medencében élő 986 személyt a város elemi iskolájának udvarán gyűjtötték össze május 3-án. Voltak székelyek, akik felajánlották zsidó ismerőseiknek, hogy segítenek nekik átszökni Romániába,

²⁶ Tibori Szabó 2004, 128–129.

de ők ezt nem fogadták el. A zsidók begyűjtését Polonkay Géza rendőrkapitány irányította, és megtiltotta a város lakosainak, hogy bármiféle élelmiszert adjanak a napokig az iskolában tartott zsidóknak. Közben a begyűjtöttek értékeit elkobozták, majd később marhavagonokba zsúfolták őket, és úgy vitték el valamennyiüket a szászrégeni gettóba.²⁷

Szászrégenben a gettót a téglagyárban alakították ki, ami erre a célra teljesen alkalmatlan volt. Sokaknak a szabad ég alatt kellett aludniuk, egyeseknek viszont megengedték, hogy a téglagyár melletti házakban húzódjanak meg.²⁸ A kíméletlen körülmények mellett, a zsidóknak a hatóságok kegyetlenkedéseit is el kellett tűniük. Folyamatosan értékek után keresgéltek, a nők esetében vaginakutatást és szűztelenítést is végeztek, ráadásul piszkos kézzel, megfertőzve ezáltal őket. Arra is volt példa, hogy nem csak férfiakat, de nőket és lányokat is összeverték úgy, hogy abba néhányan bele is haltak. Az embertelen akciók elvégzésének helyét a régei gettóban is „pénzverdének” hívták.

A gettó zsidóit június 4-én újból bevagonírozták, akik ennek örültek is, mert úgy tudták, hogy olyan helyre viszik őket, ahol majd dolgozni fognak. Ekkor 3149 zsidót deportáltak Auschwitzba, miközben a szászrégeni gettóban egyes jelentések szerint megközelítőleg 4000 zsidó tartózkodott. A Gyergyószentmiklósról elszállított 986 személyből 92 élte túl a Vészkorszakot. A hazatértek közül sokan már 1946-ban alijáztak. Gyergyószentmiklósnak 1947-ben 204 zsidó lakosa volt, jó néhányan az ország más területéről költöztek ide. Az évek során egyre csökkent a zsidó közösség lélekszáma, s 1992-re a városban már csak 12 izraelita maradt.²⁹ Gyergyószentmiklóson ma már egyetlen zsidó sem él.

²⁷ Tibori Szabó 2004, 130–132.

²⁸ Braham, Randolph L. (1997): *A népiirtás politikája. A Holocaust Magyarországon*. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 617.

²⁹ Tibori Szabó 2004, 132–133.

2. Az erdélyi magyar sajtó 1940–1944 között

Erdély történetében 1940. augusztus 30-a fordulópontot jelentett. A második bécsi döntés után Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, az impériumváltást követően pedig a magyarországi rendelkezések itt is érvénybe léptek. Mikó Imre a következőképpen írt a sorsdöntő eseményről: „Leírhatatlan örömjongás fogadta a bécsi döntést az egyik oldalon. Huszonkét éves idegen uralom után megtörtént a nagy csoda és vér nélkül visszakerülhetett az anyaországhoz Erdély egy része, ahol most már minden gáncs és félelem nélkül lehetünk ismét magyarok. Végtelen elkeseredés fogadta a döntést a Romániának maradt erdélyi részeken, főként ott, ahol biztosan számított a magyarság a visszacsatolásra.”³⁰

Az új intézkedések az akkori sajtóéletet is érintették, a fő cél a legtöbb esetben a tömegtájékoztatási eszközök korlátozása volt. Fontos tudni viszont, hogy 1933 óta az ország területén érvényben volt az előzetes cenzúra, ami elsősorban a magyar sajtót érintette.³¹ 1940-től megerősítették a cenzúrát, és a cenzúrabizottságba politikai képviselőket ültettek. Megváltoztatták a sajtó struktúráját, az időszaki kiadványok munkatársai a rendelkezéseknek megfelelően csak a sajtókamara tagjai lehettek. A napilapok esetében az oldalszámot és az árakat is szabályozták.

Ebben az időszakban az állami szervek, amellet, hogy megakadályozták a rájuk nézve sértő anyagok publikálását, kötelezővé tették bizonyos hírek, cikkek megjelenését. Ezeket a kötelező anyagokat a Propaganda Minisztérium normatív osztálya dolgozta ki. A független és a baloldali kiadványokat 1944 tavaszán, a német megszállást követően betiltották, és az országban teljes sajtócenzúrát rendeltek el.³²

Látható tehát, hogy a kutatás vizsgált időszakában nem volt teljes sajtószabadság. A formai és tartalmi korlátozások mellett a kötelezően megjelenített anyagok is a cenzúra részét képezték.

³⁰ Mikó Imre (1941), *Huszonkét év — az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Budapest, Studium, 262.

³¹ Bíró Sándor (2002), *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867-1940*. Csíkszereda, Pro Print Könyvkiadó, 429.

³² Györffy Gábor (2014), A magyar nyelvű sajtó és sajtószabadság története Romániában 1918–1989. In: *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből*. Apró István, Paál Vince (szerk.). Budapest, Médiatudományi Intézet, 115–117.

3. A politikai propaganda és a sajtó viszonya

A politikai propaganda, megjelenése óta, szoros kapcsolatban áll a sajtóval. Ez a háborús időszakokban sem volt másképp. A magyar nyelv értelmező szótára szerint a propaganda „eszméknek, tanoknak, nézeteknek, politikai elméleteknek szóban v. írásban, ill. más módon (rádió, film stb. útján) való céltudatos, tervszerű hirdetése, megismertetése és terjesztése, népszerűsítése”.³³

A propaganda tömegeket céloz meg, azok meggyőzésére pedig manipulációs eszközöket használ. A média különböző felületei segítenek eljuttatni a politikai eszmét a befogadókhoz, ezért a sajtónak a propaganda térhódításában nagy szerepe van. Egyfajta politikai marketingről van szó, ahol a politikai irányzatokat áruként kezelik, és ezeket próbálják meg eladni a tömegeknek. A kereskedelmi propagandával ellentétben, a politikai propaganda tartalma és valóságalapja nehezen ellenőrizhető, hiszen kevés az esély arra, hogy valaki személyesen kikérdezhessen egy politikust a programtervezetéről.³⁴

A politikai propaganda sajátos nyelvi eszközeivel igyekszik a társadalom minél több tagját meggyőzni elveiről. A nyomtatott sajtóban megjelenő propagandisztikus hírszövegek rejtett tartalomra építenek. Közös háttértudást feltételeznek, közvetlenül vagy közvetetten utalnak bizonyos eseményekre, állapotokra, miközben a sugallt jelentést is magukban hordozzák. Emellett a sajtó különböző megtévesztési technikákat is alkalmazhat, mint például az indirekt hazugságot, a titkolózást, a féligazság közlését, a szándékos kétértelműséget vagy a ködösítést.³⁵

Háborús időkben az állami vezetők igen gyakran folyamodtak propagandamódszerekhez. Joseph Goebbels, Hitler propagandaminisztere hozta létre az egyik legsikeresebb propaganda-gépezetet, amely nemcsak a hírközlést és a tájékoztatást, de még a szórakoztatóipart is behálózta. Az általa kidolgozott technikák képezik a mai modern

³³ Magyar Elektronikus Könyvtár, hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=propaganda> letöltve: 2018.06.12.

³⁴ Jakusné Harnos Éva (2005), A kereskedelmi és a politikai propaganda nyelvi eszközei. *Magyar Nyelvőr*, 129. évf., 4. sz., 2005. október–december, 420–423.

³⁵ Jakusné Harnos 2005, 426–433.

marketing alapját.³⁶ A goebbelsi propaganda egyszerű elemekből épült fel: kerülte az elvont gondolatokat, és az érzelmekre hatott; kevés üzenetet küldött, de azt nagyon sokszor; felszínes véleményeket és sztereotípiákat használt; egyoldalúan érvelt; folyamatosan kritizálta az ellenfelet, és létrehozott egy ellenségképet, amelyet kedvére rágalmazhatott.³⁷

A propaganda egyik hatásos módszere közé tartozik az ellenségkép kialakítása, illetve a félelemkeltés. A jól működő németországi propagandagépezet erre a stratégiára, a második világháborúban, nagy hangsúlyt fektetett. Annak érdekében, hogy az ország nagyságát és erejét hangsúlyozzák, az ellenségről durván és megalázóan beszéltek.³⁸ Victor Klemperer *A Harmadik Birodalom nyelve* című könyvében a német propaganda és a nyelv kapcsolatát vizsgálta. Mártonfi Attila a műről készített összegzésében megírta, hogy a németek egyszerű és szegényes nyelvezet használatával igyekeztek eljuttatni üzeneteiket a széles közönséghez. Ezeket ellenőrzött csatornákon keresztül sulykolták az emberekbe, miközben egy-egy metafora is bekerült a szóhasználatukba (a zsidókat például többször féregnek nevezték).

A nyelvi szegényesség mellett megfigyelhető volt a pátosz és a giccs alkalmazása a birodalmi monumentalizmus kifejezésére. A tömegek manipulációja érdekében nem tántorodtak el a valóság elfedésétől, módosításától vagy ellentétbe forgatásától sem. Ezeket a technikákat sűrűn alkalmazták a hírszerzésben. Az írásjelekre viszont kevesebb hangsúlyt fektettek, inkább a kifejezés mikéntjére figyeltek. Viszont gyakran használt eszköz volt az idézőjel, ami a gúny és az irónia jele volt. Ezzel képesek voltak szellemileg is megsemmisíteni az ellenséget.³⁹

Majd látni fogjuk, hogy néhány, a felsoroltakhoz hasonló propagandisztikus módszer a vizsgált hetilapokban is fellelhető.

³⁶ Németh István, A goebbelsi propagandagépezet. *Rubiconline*, 2011/2. különszám, hozzáférés: http://www.rubicon.hu/megrendelhető/termek/cikkek/nemeth_istvan_a_goebbelsi_propagandagepezet/1/1/0#5 letöltve: 2016.06.12.

³⁷ Bacárszki Ágnes, Minden, amit tudni akart a propagandáról. *Media 2.0 blog*, 2015. szeptember 20., hozzáférés: http://media20.blog.hu/2015/09/20/a_propaganda_anatomiaja_368, letöltve: 2016.06.12.

³⁸ Papp Kornélia, A Harmadik Birodalom nyelve, Victor Klemperer nyelvkritikája. *Múlt és Jövő*, XV. évf., 1-2.sz., 2004, 167.

³⁹ Mártonfi Attila, Nyelv és propaganda a náci Németországban. *Nyelv és Tudomány*, 2011. december 2., hozzáférés: <https://www.nyest.hu/hirek/nyelv-es-propaganda-a-naci-nemetorszagban> letöltve: 2018.06.12.

4. A gyűlöletbeszéd és annak társadalomra kifejtett hatása

A gyűlöletbeszéd az angol *hate speech* tükörfordításaként jelent meg az 1990-es években, a századfordulót követően pedig a politikai diskurzus egyik kulcsfogalmává avanzsált. Az évek során egyre gyakrabban felbukkanó kifejezést már nemcsak az értelmiségi és kutatói körökben használták, hanem a hivatalos politikusok is beemelték azt parlamenti vitáikba. Innentől kezdve a gyűlöletbeszéd a közéletet is foglalkoztató kérdéssé vált.⁴⁰

Meghatározás szerint a gyűlöletbeszéd „olyan szóbeli vagy írásbeli megnyilvánulás, amelynek célja valamely társadalmi csoport megalázása, megfélemlítése vagy a csoport tagjai elleni erőszak, illetve előítéletes fellépés kiváltása. A gyűlöletbeszéd legtöbbször a faji, etnikai, nemzeti, vallási, szexuális irányultság, nemi identitás vagy fogyatékoság által meghatározott (kisebbségi) csoportok tagjai ellen irányul. A gyűlöletbeszédet a nemzetközi jog a faji, a bőrszín, a nemzeti vagy etnikai származás szerinti és a vallási intolerancián alapuló megkülönböztetés egyik megnyilvánulási formájaként kezeli.”⁴¹

Azt, hogy a gyűlöletbeszéd milyen és mekkora hatást fejt ki a társadalomra, illetve a célkeresztben lévő személyekre vagy csoportokra, nehéz megmondani. Nicholas Wolfson egyetemi professzor szerint a gyűlöletbeszéd kétség kívül káros hatással van a befogadóra, de ennek a mennyiségét és milyenségét nehéz meghatározni. Tanulmányában rámutatott arra, hogy a társadalomtudósok a gyűlöletbeszéd által okozott károk felmérésével már próbálkoztak, de pontos eredményekhez nem jutottak. Ennek okát a professzor a különféle szocializációs folyamatokban látta, amelyek hatással vannak a beszédekre. Véleménye szerint a szavak hiedelmeket teremtenek, amelyek képesek formálni a társadalmi és politikai világot.⁴²

A gyűlöletbeszéd okozta károkra Pál Gábor is kitért dolgozatában. A magyar politikai diskurzust érintő kutatása során hangsúlyt fektetett az ezzel kapcsolatos, gyakran használt

⁴⁰ Pál Gábor (2015), A vitathatóság keretei: A gyűlöletbeszéd fogalmának jelentésmezői és a kérdéskör metaforizációja a magyar politikai diskurzusban. In: *Studies in Political Science – Politikatudományi Tanulmányok*. Szabó Gabriella, Zágoni Bella (szerk.), no. 2, Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 4–5.

⁴¹ Póczik Szilveszter (2011), A gyűlöletbeszéd és holokauszttagadás szankcionálása a német nyelvű országokban. *Kriminológiai tanulmányok*, 48, Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 127.

⁴² Wolfson, Nicholas (1997), *Hate speech, sex speech, free speech*. Westport, Connecticut London, Praeger, 56–59.

szóképekre és metaforikus kifejezésekre. Következtetéseknek egy része arra vonatkozott, hogy a gyűlöletbeszéd a környezetre károsan ható tevékenység, amely veszélyes és mérgező tartalmakkal telített. Továbbá olyan értelmezésnek is helyt adott, miszerint a gyűlöletbeszéd hasonló a járványhoz, amely a fertőző betegségeket emberről emberre, beszélőről hallgatóra terjeszti. Végül megjegyezte, hogy az ilyesfajta beszédek egyszerre fejezik ki a beszélő gyűlöletét és idézik elő a hallgatóban a gyűlöletreakciót.⁴³

Eric Barendt szerint a gyűlöletbeszéd üzenete sérti a célcsoport tagjainak az önmegvalósítását, és megakadályozza őket abban, hogy részt vegyenek a demokratikus folyamatokban.⁴⁴ Hasonló problémára mutatott rá Koltay András, a gyűlöletbeszéd korlátozásáról szóló kutatásában. Owen Fissre hivatkozva írta, hogy a gyűlölködés miatt a megtámadott közösségek kevésbé hajlandóak részt venni a demokratikus vitákban. Ebben merül ki az elcsendesítő hatás (*silencing effect*) elmélete.⁴⁵

A gyűlölködés által lehetségesen okozott károkat Wojciech Sadurski három kategóriába sorolta. Az első csoport szerint a megtámadott közösség tagjai erőszakosan reagálnak a gyűlölködésre; a második kategória a megtámadott közösséggel szemben tanúsított erőszakos cselekedeteket foglalja magába; harmadiknak pedig a gyűlölködő kifejezések által önmagában okozott kárt említi.⁴⁶

Bárándy Gergely szerint a gyűlöletbeszéd sérti az ember méltóságát. Meggyőződése, hogy a közösség elleni izgatásnak, uszításnak és gyalázkodásnak félelemkeltő ereje van, ami miatt az adott közösség tagjai nem érzik magukat biztonságban. Hozzátette, a szóbeli vagy írásbeli támadások azért veszélyesek, mert ezek szándékosan irányulnak az adott célcsoport identitásvállalása és mássága felé. Kutatásában hangsúlyozta, hogy a gyűlöletbeszéd a társadalom egészében indulatokat válthat ki, és kiemelte, hogy a verbális erőszak veszélyessége abban rejlik, hogy kevésbé látványos és közvetlen. Mivel a gyűlölet ellenséges magatartást jelöl, ellentmond a demokrácia elveinek is.⁴⁷

⁴³ Pál 2015, 32.

⁴⁴ Barendt, Eric (2005), *Freedom of speech*, 2. edition. Oxford, Oxford University Press, 57.

⁴⁵ Koltay András (2011), A gyűlöletbeszéd korlátozásának elméleti szempontjai. *Iustum Aequum Salutare*, VII. évf., 3. sz., 2011, 115.

⁴⁶ Idézi Koltay 2011, 117.

⁴⁷ Bárándy Gergely (2009), *A közösségek emberi méltóságának büntetőjogi védelme Magyarországon*. Phd-értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 32–35.

Bárándy doktori dolgozatában arra is kitért, hogy a gyalázkodás egyik megnyilvánulási formája a holokauszttagadás, amely ugyancsak sérti a közösség méltóságát. A holokauszt tagadása több mindent foglal magába: a történelem tagadását, az áldozatok számának helytelenítését, a gázkamrák és a haláltáborok megkérdőjelezését.⁴⁸ Bizonyos európai országok szigorúan büntetik a holokauszttagadást, többek között Románia is.

A kutatói véleményekből arra lehet következtetni, hogy a gyűlöletbeszéd negatív hatással van a célzott személyekre, csoportokra, közösségekre, valamint a társadalom egészére. Annak ellenére, hogy a szakértők különböző elméleteket vallanak a gyűlöletkeltő beszéd káros következményeiről, kijelenthetjük, hogy ezek az ellenséges megnyilvánulások mind az egyénre, mind a kisebbségben lévő csoportokra romboló hatással vannak.

⁴⁸ Bárándy 2009, 191–193.

5. A Csík vármegyei lapok összehasonlító vizsgálata

5.1 Gyergyó és Vidéke (1941–1944)

A *Gyergyó és Vidéke* nevet viselő újság politikai és társadalmi hetilap volt, amely szombatonként Gyergyószentmiklóson jelent meg. Az első évfolyam 1941 novemberében indult, az utolsó lapszám pedig 1944. június 16-án jelent meg.

Az első számban publikált, *Útravaló* című vezércikkben arról olvashatunk, hogy az újság útjára bocsátásával mit is szeretnének tulajdonképpen elérni. A lap munkatársainak kitűzött célja volt, hogy a hazáért és a helybeli lakosságért küzdjenek, hogy az elesetteket támogassák, védelmezzék, Gyergyó magyarjait neveljék, őket öntudatra ébresszék, és hogy a vidék gazdasági felerősödését előidézzék. „Küzdelmes, harcos, de becsületes magyar életet akarunk.”⁴⁹ Az 1941-es évben a lapból kilenc szám jelent meg, az utolsó december 31-én, de zsidókkal kapcsolatos intézkedésekről szóló anyagokat egyik sem tartalmazott.

Az újságból 1942-ben ötven lapszám jelent meg, a lapkiadás január 10-től december 22-ig működött. Zsidótörvényekkel kapcsolatos anyag a február 28-i számban jelent meg először, címe *A Marosvölgyi Fakitermelő R.T. és zsidótörvény*. Az említett cikk arról szólt, hogy a gazdaság legnagyobb részét a fakereskedelem tette ki, amelyben a foglalkoztatottak között a legnagyobb számban még mindig a zsidók voltak. Az anyag megemlítette a Marosvölgyi Fakitermelő R. T. nevét, amely cég szerinte még mindig nem szerzett tudomást a magyar zsidótörvényről, vagy pedig csak nem volt hajlandó azt betartani. A lap emlékeztetett arra, hogy a törvény értelmében minden vállalat tisztviselőinek csupán öt százaléka lehet zsidó. A fent említett fakitermelő társaság 21 tisztviselőjéből viszont 10 személy zsidó származású, így az előírtaknak nem felelnek meg. A cikk felhívta erre a hatóságok figyelmét is, és ingerülten tette fel a kérdést, hogy hogyan valósítható meg a magyar gazdasági felemelkedés, ha az alkalmazottak nagy része még mindig idegen származású. A cikkben megfogalmazott kérdések számonkérő jellege sokat elmond arról, hogy mennyire elítélik a társaságot amiatt, hogy nem csupán keresztény tisztviselők dolgoznak benne. A cikk írója felszólította a cég vezetőit, hogy változtassanak addigi magatartásukon, és inkább fiatalokat alkalmazzanak, és belőlük neveljenek szakembereket. A szerző felháborodva sorolta fel azokat a zsidó

⁴⁹ *Útravaló. Gyergyó és Vidéke*, I. évf., 1. sz., 1941. november 1., 1.

alkalmazottakat, akik „bitorolják a magyar fás tisztviselő nevet”. Az anyag utolsó mondata is erős felszólítást képezett a hibát elkövető és törvényt szegő társaság felé: „Értse meg az idők szavát még a Marosvölgyi is, és a legrövidebb idő alatt teljesítse hivatását.”⁵⁰

A május 2-án megjelent lapban, a *Tetszik... Nem tetszik...* rovatban, a zsidókérdéssel kapcsolatosan, az újság nyíltan foglalt állást. Megírta, hogy tetszik nekik az a keménykezűség, amivel a kormány kezeli a zsidókérdést, az viszont kevésbé, hogy jól nevelt fiatalok ablakbetöréseiből is zsidókérdést csinálnak.⁵¹

A következő zsidókról szóló anyag az *Összhangot a zsidótlanításban* című volt, amely 1942. június 20-án jelent meg. Ebben arról olvashatunk, hogy mekkora elégedettséggel töltötte el a gyergyóiakat az az eset, amikor az egyik zsidót, üzletéből, a város vezetősége menesztette. Az viszont már kevésbé volt örömet keltő hír számukra, amikor megtudták, hogy ugyanaz a zsidó másik üzletben dolgozik, vagy, ahogy a cikkben fogalmaztak: „fejti ki jólismert parazita tevékenységét”. Az írás szerzője felháborodva tudatta az olvasókkal, hogy vannak olyan nők, akik abba az üzletbe járnak, és éppen a szóban forgó zsidótól vásárolnak, annak ellenére, hogy a közvetlen közelben egy másik bolt is működik. A szerző úgy vélte, hogy ezek a hölgyek nem eléggé öntudatosak, és nekik, érzelmi lények lévén, meg lehet bocsátani, de több faji öntudatra buzdította őket. Azt a tényt azonban, hogy komoly és öntudatos férfiak is ebbe az üzletbe jártak, „nem röstellik igen gyakran felkeresni ezt a zsidót, és vásárlásaikkal kitüntetni”, a cikkíró már teljes mértékben érthetetlennek és megbocsáthatatlannak tartotta.⁵²

Az újságban augusztus 22-én újabb írás jelent meg *Fajgyalázás...?* címmel. Ebben arról adtak hírt, hogy egyik asszony feljelentést tett a rendőrségen, mert éjjel 1 és 2 óra között öt személy rátörte az ajtót; erőszakoskodtak vele, s bántalmazták őt, szóban és fizikailag is. Ezt követően pedig, „mint zsidó hősköz illik, elfutottak”. A rendőrség megállapítása szerint az öt fiatal zsidó ittas állapotban ment a támadás helyszínére. A cikk következő sorai szarkasztikus stílusban mondanak véleményt az esetről és a zsidó népről: „Érdekes világ! Rettenetes zsidóüldözés! És mégis ilyesmit mer megtenni 5 zsidó fiatalember, amit keresztény legények sohasem tettek volna meg, legalábbis nem öten!” A szerző megnyugtatóképp közli, hogy a rendőrség nyomozást indított az ügyben, ezután pedig újabb felháborodásának ad hangot, s végül erős és ellenséges mondattal zár: „Hihetetlen, hogy ilyen bátorságot mert

⁵⁰ A Marosvölgyi Fakitermelő R.T. és zsidótörvény. *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 8. sz., 1942. február 28., 2.

⁵¹ Tetszik... Nem tetszik... *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 17. sz., 1942. május 2., 2.

⁵² Összhangot a zsidótlanításban. *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 24. sz., 1942. június 20., 2.

magának venni ez a társaság, és ezt meg merete tenni. Reméljük, hogy az internáló tábor lelohasztja hősiességüket, és belátják, hogy a mai világban mégsem lehet ötnök megtámadni egy nőt!”⁵³

A szeptember 25-i szám első oldalán a szerkesztőség ismét zsidókat érintő anyagot közölt. A *Zsidó „farkas” a Bucsinban...* című cikk hasonlattal indított. Eszerint nemcsak a kárt okozó dúvadak ellen kellene hajtóvadászatot indítani, hanem más téren is. Ezt követően derült ki, hogy a körösfői gyümölcsfeldolgozó és értékesítő szövetkezet zsidót bízott meg a felvásárlásokkal, akiről a cikk írója indulatos hangnemben beszélt. Annál is inkább, hiszen a szerződés szerint a helybeli vásárlók kiszolgálására csakis keresztény, székely ember alkalmazható. A megbízott személy pedig nem az. A cikkben a zsidó nemzetről ekképpen írtak: „Vagy talán már az a faj, amelyik nemzetünknek a sírját örökösen ássa, és nem tudott a múltban sem velünk érezni, hanem csak önző érdekeit kijátssza, a magyarság közös érdekeit szolgáló szövetkezetből is részt kér magának? Ez ellen erélyesen tiltakozunk! A zsidóságnak pedig irántunk érzett ellenszenvét köszönjük! De arra kérjük őket, lehetőleg hagyjanak békét nekünk. Már elég volt a csíki fenyesések iránt érzett vonzalmunkból. (...) A hatóság dolga, hogy utánanézzon, miért játszik a Körösfői Szövetkezet a tűzzel, miért alkalmaz üzleteinek a lebonyolítására zsidókat, mert ez szerény nézetünk szerint törvénytelen. Nem ártana különben a gyanús »farkasokat« lefülelni, mert egy idő óta nagyon elszaporodtak vidékünkön.” Ez az ellenséges hangnem és fogalmazásmód sok mindent elmond arról, hogy mennyire nem szívték a gyergyóiak a zsidó nemzetet, és mennyire nem szerették őket a közvetlen közelükben.⁵⁴

A fent említett lapszám második oldalán egy másik írás is megjelent. A *Miért nincs zsidó Gyergyóremetén?* című anyag megtörtént eseményt mesélt el, az 1820-as évekből. Annak idején, Gyergyóremetén élt egy kovács és két zsidó. A kovács olyan súlyos bűncselekményt követett el, amiért akasztás járt. A falu népe megijedt, hogy kovács nélkül maradnak, és hogy emiatt megáll a gazdasági munka is, ezért komoly kéréssel fordultak a Kolozsvári Guberniumhoz. Azt kérték, hogy ha mindenképpen szükséges végrehajtani a büntetést, akkor a kovács helyett inkább zsidót akasszanak fel, mondván, hogy „zsidókból jut is, marad is”. A történet szerint a küldöttség kérését végül elfogadták, a kovács megmenekült, és helyette az egyik zsidót küldték bitófára. A falu másik zsidó lakosát viszont annyira megrémítette ez az

⁵³Fajgyalázás...? *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 33. sz., 1942. augusztus 22., 3.

⁵⁴Zsidó „farkas” a Bucsinban... *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 35. sz., 1942. szeptember 5., 1.

eset, hogy gyorsan el is menekült a településről. Azóta nincs zsidó Gyergyóremetén. Az írás azzal a sokatmondó kijelentéssel végződik, hogy ha minden község Remete példáját követte volna, akkor az országban nem lenne zsidókérdés.⁵⁵

A szeptember 12-i számban két olyan hír is napvilágot látott, amely a zsidó népről szólt. Az egyik címe sokat elárul a tartalomról is: *A Szovjetunióban a zsidókat, mint a „szocialista munka hőseit”, tüntetik ki.* A cikkből a lap olvasói megtudhatták, hogy a Szovjetunió Legfelső Tanácsának elnöke hat balsevistát tüntetett ki a hadfelszerelés terén szerzett érdemeiért. A nevek felsorolását követően a cikk szerzője megjegyezte, hogy közülük egyik kivételével mindenki zsidó. Az írás rávilágított arra a tényre, hogy a Szovjetunióban valamennyi kulcspozíció zsidó kezében van, éppen ezért az ország népe abban bíz, hogy a zsidóság megmentheti a Szovjetuniót a háborútól.⁵⁶ A másik hír arról szólt, hogy ifj. dr. Nagy Béla budapesti ügyvéd könyvet írt a zsidótörvény egyes kérdéseinek bírói gyakorlatáról. A cikk röviden összegezte, hogy milyen kérdéseket érintett művében a szerző, s a közvélemény azt is megtudhatta, hogy a kötet hol és mennyiért vásárolható meg. A zsidóságra nézve azonban az írás nem tartalmazott lényeges információkat.⁵⁷

A következő hír a zsidókkal kapcsolatosan október 10-én jelent meg, amelyben arról esett szó, hogy zsidók nem lehetnek mézárosok. Az újonnan megjelent rendelet szerint azoknak a mézárosoknak, akik munkát szerettek volna kapni, nagyszülőikig visszamenőleg igazolniuk kellett, hogy keresztény származásúak.⁵⁸

Az 1943-as évben összesen 53 lapszám jelent meg, ezek közül csak egyben találunk zsidókat érintő anyagot. A február 26-i számban arról írtak, hogy a zsidótörvény megszegése miatt két kereskedőt is megbüntettek. Sonnenklár Margitot a zsidótörvény kijátszása miatt ezer pengőre, míg Stefáni Mátyást ugyanezért 300 pengőre bírságolták. A hír utolsó mondata szubjektív megjegyzést tartalmaz: „Hisszük, hogy a város közvéleménye örömmel veszi hírünket.”⁵⁹

⁵⁵ Miért nincs zsidó Gyergyóremetén? *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 35. sz., 1942. szeptember 5., 2.

⁵⁶ A Szovjetunióban a zsidókat, mint a „szocialista munka hőseit”, tüntetik ki. *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 36. sz., 1942. szeptember 12., 5.

⁵⁷ A zsidótörvény egyes kérdéseinek bírói gyakorlata. *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 36. sz., 1942. szeptember 12., 5.

⁵⁸ Zsidók nem lesznek mézárosok. *Gyergyó és Vidéke*, II. évf., 40. sz., 1942. október 10., 4.

⁵⁹ Megszegték a zsidótörvényt. *Gyergyó és Vidéke*, III. évf., 9. sz., 1943. február 26., 4.

Azonban 1944-ben már több zsidósággal kapcsolatos anyag jelent meg. A negyedik évfolyam 15. számában arról olvashatunk, hogy a magyar hatóságok utasítására megalakult a Magyar Zsidók Központi Tanácsa. A hírből kiderült, hogy a tanács valamennyi zsidó és izraelita felekezetű személy szellemi, anyagi javai és munkaereje felett is korlátlan hatalmat kapott. Továbbá, hogy a Központi Tanács a hatóságok végrehajtó szerve, és az utasítások nem teljesítéséért bárki az életével felelhet.⁶⁰ Ugyanebben a lapszámban tájékoztattak arról, hogy október elsejétől nem lehet többé zsidó értelmiségit alkalmazni. A cikkíró úgy tudta, hogy 1944. szeptember 30-a után országszerte érvénybe lép majd a törvény, de az alkalmazottaknak legalább a felét már április 31-ig el kell bocsátani, a másik felét pedig május 31-ig, annak érdekében, hogy a folyamatban levő ügyek és munkakörök átadhatóak legyenek.⁶¹

Május 5-én a *Felhívás!* című írásban az újság közölte, hogy a rendőrkapitányság a zsidók őrizetbe vételekor és vagyonuk leltározását követően megtudta, hogy értékeiket a zsidók keresztényeknél helyezték el, így próbálva megmenteni azokat. Éppen ezért a hatóságok arról tájékoztattak, hogy akiknél elrejtett pénz, arany, ezüst vagy más értéktárgy van, 24 órájuk van arra, hogy jelentsék, és átadják ezeket a hatóságoknak. Ha ez nem történik meg, fenyegetett az írás, akkor az illetékes szervek kíméletlen fellépést fognak alkalmazni. A cikk alján pedig a következő idézet volt olvasható: „Aki embernek hitvány, az magyarnak nem alkalmas.” (Tamási)⁶² Ugyanebben a számban található egy másik zsidókkal kapcsolatos írás is.

A *Tükördarabok zsidók önvallomásaiból* című cikkben néhány olyan idézetet közöltek, amelyek a zsidó nép kiemelkedő vezetői kvalitásait ecsetelik. A válogatás azt sugallta, hogy Izrael népe uralni akarja és fogja is a világot. „Izrael örök, mert összetart, nem forrong, ha szenvednie kell, tud csalni, mert így juthat előre. Nagy képességek ezek...” (Adolphe Cremieuzl, 1864) A zsidó „nemcsak alkalmas, de ki is rendeltetett a világ népeinek vezetésére. A népek engedik, hogy vezessük őket, mert műveltségük nem ér fel a miénkéhez. Eszerint kell bánni velük...”(Rappaport Móric, 1919)⁶³

⁶⁰ Megalakult a Magyar Zsidók Központi Tanácsa – A tanács korlátlan ura minden zsidó vagyonnak. *Gyergyó és Vidéke*, IV. évf., 15. sz., 1944. április 14., 2.

⁶¹ Október 1-től nem lehet többé zsidó értelmiségi alkalmazott. *Gyergyó és Vidéke*, IV. évf., 15. sz., 1944. április 14., 3.

⁶² *Felhívás!* *Gyergyó és Vidéke*, IV. évf., 18. sz., 1944. május 5., 1.

⁶³ *Tükördarabok zsidók önvallomásaiból.* *Gyergyó és Vidéke*, IV. évf., 18. sz., 1944. május 5., 3.

A május 19-i számban a gyergyóiak a következő címmel olvashattak hírt: „*Ez az ország a zsidók új Eldorádója*”. Arról szólt, hogy Moszkvában a zsidók megpróbálták kirobbantani a bolsevista káoszt, ahogyan, annak idején, Magyarországon is tettek erre nézve kísérletet, de a tervük meghiúsult. Ami azért is volt furcsa a cikk szerzőjének, mert szerinte már úgy tűnt, hogy ez az ország lesz a zsidók Eldorádója, mivel a sajtó, a pénzügyek, az ipar és a kereskedelem vezető személyei zsidók voltak. Arról, hogy mit gondol a zsidó befolyásról, a következő, nyílt ellenszenvet tartalmazó mondat tanúskodik: „Magyarország az utolsó pillanatban felismerte ezt a veszélyt, amely katasztrófához kellett vezessen, és gyökeresen hozzáfogott a bomlasztó, züllesztő zsidó befolyás felszámolásához.”⁶⁴

A következő zsidókról szóló írás június 16-án jelent meg, és a zsidók vagyonáról szólt. Baja város főispánjának beiktatásakor Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter tartott beszédet, aki kijelentette, hogy a zsidó vagyon a nemzet összességének vagyona, „ami hallatlan háborús erőfeszítéseinknek egyik erőforrása”, és amit így, erkölcsi alapon vesznek majd igénybe. Hozzátette, hogy még mindig vannak olyanok, akik ezen a vagyonon osztozkodni akarnak. A pénzügyminiszter szerint ezt a közösség javára kell fordítani. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy akik ilyen vagyont őriznek, sürgősen szolgáltatassák azt be, mert ezzel csak a nemzet gazdaságát gyengítik. Továbbá hangsúlyozta, hogy a zsidók kiküszöbölése teret nyitott a keresztény magyarságnak, amiért hálásnak kell lenni.⁶⁵

Ugyanebben a számban olvashatunk egyik olyan ítéletről, amit zsidó vagyon elrejtése miatt hoztak meg. A hír megemlítette azt a 40 éves tisztviselőt, aki egyik gyergyói zsidó család értékeit – ezüstöt, varrógépeket, egyéb ingóságokat – rejtett el a házában. Balázs Györgyöt 30 napi elzárásra, 2000 pengő pénzbüntetésre, feleségét pedig 20 napi elzárást helyettesítő 1000 pengő pénzbüntetésre ítélték.⁶⁶

Az utolsó zsidókról szóló anyag is a 24. lapszámban jelent meg, aminek címe *A gyergyószentmiklósi zsidók*. Ebben arról olvashatunk, hogy a polgármester kezdeményezésére lakáselosztó bizottság alakult azzal a céllal, hogy rendezzék a megüresedett lakások iránti igénylés kérdéseit. A cikk szerint ezek a javak a magyar állam tulajdonát képezik, amelyek felett a törvény rendelkezik. Azt is megtudhatták az írásból, hogy ezekből a lakásokból nem

⁶⁴ „Ez az ország a zsidók új Eldorádója”. *Gyergyó és Vidéke*, IV. évf., 20. sz., 1944, május 19., 4.

⁶⁵ A zsidó vagyon a nemzet összességének vagyona, s a közösség javára kell fordítani. *Gyergyó és Vidéke*, IV. évf., 24. sz., 1944, június 16., 3.

⁶⁶ Ítélet zsidó vagyon elrejtése miatt. *Gyergyó és Vidéke*, IV. évf., 24. sz., 1944, június 16., 3.

fog minden kérelmezőnek jutni, mert túl sok az igénylő. A lakás elfoglalása pedig csak a leltározás és a holmik elszállítása után történhet meg, szögezte le a cikk.⁶⁷

5.2 Csíki Néplap (1940–1944)

A *Csíki Néplap* című újság politikai, gazdasági és társadalmi hetilapként működött 1940 és 1944 között, és szerdánként jelent meg. Az első lapszámot 1931-ben adták ki Domokos Pál Péter főszerkesztésében, 1933-ban az újság szakmai irányítását Péter Ferenc nyomdatulajdonos vette át. 1940-ben adták ki a lap X. évfolyamát, az utolsó szám pedig 1944 májusában jelent meg.

Az első zsidókkal kapcsolatos írás 1940. február 14-én jelent meg, *Példát ad a maroknyi zsidóság az áldozathozatalban* címmel. Ebben arról írnak, hogy a vármegye prefektusa ellenőrzést végzett az izraelita egyházközségnél, hogy rálásson annak gazdasági ügyeire. A leltározás során kiderült, hogy a kicsiny zsidó hitközség, amely csupán 35 családot foglal magába, a 240 ezer lejes költségvetésből 15 ezer lejt jótékonyági célokra fordít. A prefektus teljesen elégedett volt a látottakkal, csak a rituális fürdő helyzetét találta aggasztónak, de ezt segélyekből próbálja majd meg felújíttatni. A cikk végén megjelenő összegzés rávilágított arra a tényre, hogy a zsidók sokkal többet szánnak hitközségi célokra, mint például a római katolikusok, akik az egyháztól néhány száz lejt is sajnálnak. Az utolsó mondat dorgálásszerűen hívta fel a közösség figyelmét erre a tényre, miközben a panaszkodás és a méltatlankodás befejezését szorgalmazta, és azt, hogy felháborodás nélkül járuljon hozzá mindenki a kismértékű egyházadó befizetéséhez.⁶⁸

Ez volt egyébként az egyetlen zsidókról szóló cikk, amely 1940-ben megjelent.

Ezen kívül még egy táblázatot láthatunk az október 30-i lapszámban, amely a zsidók lélekszámát ismertette a különböző erdélyi városokban, 1910-ben és 1930-ban. Ebből kiderült, hogy a korábbi húsz év során a zsidók lélekszáma kis mértékben, de helyenként (Nagyszalonta, Nagykároly, Bánffyhunyard, Szamosújvár, Naszód) csökkent, míg a nagyobb településeken a lélekszámuk (Nagyvárad, Szatmárnémeti, Nagybánya, Felsőbánya,

⁶⁷ A gyergyószentmiklósi zsidók. *Gyergyó és Vidéke*, IV. évf., 24. sz., 1944, június 16., 4.

⁶⁸ Példát ad a maroknyi zsidóság az áldozathozatalban. *Csíki Néplap*, X. évf., 6. sz., 1940. febr. 14., 4.

Szilágysomlyó, Zilah, Máramarossziget, Kolozsvár, Dés, Naszód, Beszterce, Marosvásárhely, Szászrégen, Székelyudvarhely, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely) jelentősen növekedett. A több mint 55 ezer zsidóból 1930-ra majdnem 80 ezer lett. Csíkszeredában 1910-ben 241 zsidót számláltak, míg 1930-ban már 268-at. Gyergyószentmiklóson ez a szám 321-ről 619-re nőtt.⁶⁹

A következő anyag 1941 áprilisában jelent meg, és a zsidótörvény erdélyi alkalmazásáról szólt. Ebben a kormány 2220-1941. M. E. számú rendeletére hivatkoztak, amely kimondta, hogy 1941. április 30-ig bejelentést kellett tennie mindenkinek, aki a visszacsatolt területen iparjogosítvánnyal vagy egyes hasznosító jogosítványokkal rendelkezett. A munkaadóknak be kellett továbbá jelenteniük az összes értelmiségi munkakörű alkalmazottaikat. A cikkben szó esett néhány mentesítési szabályról is, majd az írás végén jelezték, hogy a zsidótörvénynek és a végrehajtási utasításainak a szövegét a rendelet melléklete tartalmazta.⁷⁰

1941 júliusában hosszabb anyagot találunk arról a témáról, hogy hogyan nőtte ki magát a zsidó tőke Csík vármegyében. Eszerint Csíkban a háború előtt a legkeresztényebb kereskedelem folyt, ahol a székely már évszázadok óta végezte jól működő árucseréjét. Ezt tette tönkre a világháború és a román megszállás. Mert addig Székelyföldön nem volt zsidókérdés. Kevés zsidó élt annak idején a városokban, ahogyan a cikk fogalmaz, csak itt-ott tengődtek, szatócskodtak páran. A székelyek nem kedvelték a zsidó boltost sem, bármelyikük próbált meg beköltözni hozzájuk, azt személyesen rakták ki a település szélére. A cikk szerint a román uralom alatt nőtt meg a zsidók száma, ekkor szereztek meg maguknak minden üzletet, és kezdtek el fakeskedelemmel is foglalkozni. „Sikereik nagy részét szoros együttműködéssel, faji egymáshoz tartozással és tőkéjüknek egymás rendelkezésére való bocsájtásával érték el” – vélelmezte sikerük kulcsát a híryanagy. A cikk szerint a zsidók először alázatosak voltak, csendben dolgoztak, de miután megerősödtek, megkezdték a korrupciót és fatolvajlást.

Az anyag megemlítette, hogy a Gyimes környékén több mint 1 500 000 köbméter fenyőt lopattak el, amit legszívesebben éjjel mértek, hogy be tudják csapni az embereket. Képesek voltak megvesztegetni az inspektorokat, az ellenőrző mérnököket is, hogy eltussolják a vizsgálatokat, és hogy gyorsabban meggazdagodjanak. A híryanagy szerint „a zsidó

⁶⁹ A zsidók száma a visszakerült erdélyi városokban. *Csíki Néplap*, X. évf., 43. sz., 1940. október 30., 3.

⁷⁰ A zsidótörvény alkalmazása Erdélyben. *Csíki Néplap*, XI. évf., 14. sz., 1941. április 2., 3.

telhetetlenség semmiben sem ismert határt”. Ráadásul, az agrárreform is hozzásegített a zsidó vagyonok gyarapodásához. A Csíkszeredában létrejött zsidó iroda arról vált híressé, hogy ott intézték a fakitermeléssel kapcsolatos üzleteket. Ha valaki sokat beszélt ezekről a kétes üzletekről, „egy szép napon ismeretlen tettesek az erdőben lelőtték”. Az akkori fakeskedelmi pangás okát a helyiek leginkább a zsidó terjeszkedésben látták. Ez azért is volt jelentős kérdés, mert a Gyimes völgyében a lakosság 90 százaléka ebből a kereskedelemről élt. A cikk végén az érdekeltek megtudhatták, hogy a zsidók a legnagyobb rablógazdálkodást a karácsonyfa-termeléssel érték el, évente több mint 1 millió darabot vágta ki e célból. De helyettük nem ültettek más fákat, ezt bizonyítják a kopár Csíki hegyek is, állította az írás.⁷¹

A lapban július 16-án újabb zsidóellenes írás jelent meg, amely arra összpontosított, hogy a brit honvédelmi bizottság elnöke, Nathan, és Moszkva londoni nagykövete, Majszyk úr, zsidó. A cikk úgy fogalmazott, hogy Anglia és Oroszország egymást kézen fogva mutatkoznak a nyilvánosság előtt. Ennek kifejezésére Nathan bankettet rendezett, amelyen Majszyk díszvendégként vett részt. Az írásban felháborodással jegyezték meg, hogy Nathan tósztot mondott az angol királyra, Sztálinra és a bolsevista fegyverek végső győzelmére.⁷²

A legközelebbi zsidókról szóló anyag októberben jelent meg, amelynek címe *Találmány a német nép kiirtására* volt. Abaffy László írása egy könyvről szól, amelynek szerzője magyar származású zsidó, és a Theodore N. Kaufman nevet viseli. Édesapja Szentesről való, innen vándorolt ki, majd alapított kiadót Amerikában. Fia hírlapírással foglalkozott, amikor megismerte Rosemant, aki ugyancsak zsidó volt, és aki akkor már közeli kapcsolatban állt Roosevelttel. Így Kaufman is bekerült az elnök szűk körébe, és azt a feladatot kapta, hogy olyan dolgokat írjon meg, amelyeket az elnök bizonyos politikai és erkölcsi okok miatt nem hozhatott nyilvánosságra a nevével, de fontosnak tartott közölni. A cikk írója megjegyezte, hogy éppen emiatt soha nem lehetett tudni, hogy az írásokban kinek a gondolatai olvashatók, a Kaufmané vagy pedig az elnöké. Ami azért is érdekes, vélekedett a szerző, mert a szóban forgó könyv igen kényes kérdéseket feszegetett, tartalmát az újságíró is vérfagyasztónak és hajmeresztőnek találta. A könyv szerint a háborút nem Hitler, hanem a német nép vezeti, éppen ezért a nép a felelős is mindenért. Eszerint Hitler és csapata csupán képviselője annak a szellemnek, amely tömegmészárlásokra tör. A megoldás Németország elpusztítása, amelyre a

⁷¹ Hogy hatalmasodott el a zsidó-tőke Csíkszeredában? *Csíki Néplap*, XI. évf., 27. sz., 1941. július 2., 2.

⁷² Két zsidó és a király. *Csíki Néplap*, XI. évf., 29. sz., 1941. július 16., 3.

tökéletes eszköz a sterilizáció. Ez megakadályozná, hogy a németek tovább tudjanak szaporodni. A könyv szerint ez a „legbiztosabb eszköz arra, hogy az emberiséget megszabadítsuk a degenerációtól, az örültektől és az örökölhető gonosztságtól”. Szó esett az operációról is, amely ártatlan, veszélytelen és fájdalommentes, arról, hogy ebben az egészségügyi műveletben 25 ezer orvos venne részt, s hogy a folyamat a férfiak esetében három hónapot igényelne, míg a nőknél akár három évet is. Ezt követték a részletesen és pontosan leírt tennivalók, amelyeket időrendi sorrendbe helyeztek. Az újságcikk végén a következő vélemény fogalmazódott meg a könyvvel kapcsolatosan: ez „a világtörténelem legszörnyűbb terve, hideg cinizmussal, sátáni elvetemültséggel megírva”, amelyben „az igazi zsidó lélek mindent elrettentő, emberiségtől elszabadított szadista lényege” mutatkozik meg.⁷³

1942 januárjában *Ahol dolgozni tanulnak Izrael fiai* címmel jelent meg írás. A cikk gúnyos jellege már az első sorokban érződik, ahol a zsidóság ravaszságát és ördögi kitartását említi, amivel végzetük ellen küzdenek. Ezt a próbálkozást a szerző hiábavalónak tartotta, hiszen úgy gondolta, Európa megújul, és nem fogja tovább megtűrni azt a népet, amely a kontinensre oly régtől kezdve a bűnt, az átkot és a rombolást hozta. A keleti fajtát nem kívánatosként említette, amely számára szükségszerű kijelölni a gettókat, „ezt követeli az új Európa lényege, és ennek engedelmeskedik Európa minden állama”.

A szerző tudni vélte, hogy a gettó a madagaszkári zsidóállam vezetőképző iskolája. Ennek értelmében a mai gettó nem lealacsonyító és megalázó szégyenbélyeg, mint régen, hanem „tisztá fajta jogos és indokolt védekezése a tisztátalan fajta ellen, másrészt iskola a zsidóság számára”. Azt állította, hogy a gettóban a zsidók megtanulhatják, hogyan lehet idegenek segítségével megélni, és hogyan kell letenni az önálló zsidóság alapjait. Ezzel magyarázta a varsói gettó építésének szükségességét is, ahol 450 ezer zsidó dolgozik, s ellenérték fejében mindenki kap munkaszerszámot, nyersanyagot, élelmiszert, egyszóval mindent, de csak akkor, ha megdolgozik értük. A cikk szerint a varsói gettót zsidó városatyák irányítják, a német hatóságok pedig a lakóknak teljes szabadságot biztosítanak. A cikkíró hangsúlyozta, hogy a gettó legfontosabb jellemzője a szigorú elkülönítettség. A továbbiakban gúnyosan fogalmazta meg, hogy ott bizonyíthatják a zsidók azt, amit mindenhol ekképpen hirdetnek: „zsidók nélkül nincs kultúra és nincs szellemi élet; zsidók nélkül nincs kereskedelem és

⁷³ Találmány a német nép kiértására. *Csiki Néplap*, XI. évf., 41. sz., 1941. október 8., 2.

termelés”. De az eddigi tapasztalatok szerint kultúra és élet helyett szenny, bűz, tetvek, munkakerülés az, amit fel tudnak mutatni, fogalmazott.⁷⁴

A február 11-i számban olyan anyag látott napvilágot, amely az erdélyi és a kelet-magyarországi adóztatásról szólt. Ebben, csupán mellékesen, annyit jegyeztek meg, hogy a zsidóbújtatásnak is közelednek a végórái.⁷⁵

A következő híryanagy márciusban jelent meg, s a lap abban Kállai Miklós miniszterelnöki bemutatkozó beszédét ismertette. A frissen választott vezető foglalkozott az ország minden fontos kérdésével, és azokra különféle megoldásokat javasolt. A programpontok a zsidókérdést is érintették. Kállai megállapította, hogy a zsidóság beözönlése és térfoglalása káros volt a magyar gazdasági életre nézve, megakadályozta a magyar társadalom különböző rétegeinek egészséges keveredését. Véleménye az volt, hogy a zsidókérdés társadalmi, de faji kérdés is, szociális és gazdasági vonatkozásokkal. Elhangzott, hogy a zsidóbirtokok kisajátításáról szóló törvényt a fajvédelmi rendelet alapján fogják végrehajtani. A cikk azzal az ígérettel zárult, hogy Kállai Miklóst a magyar közvélemény „őszinte bizalommal és lelkesedéssel fogja követni”.⁷⁶

A zsidó birtokok kisajátításáról szóló írás legközelebb májusban jelent meg. Ebben közölték az új törvényjavaslatot, mint fontos gazdasági, nemzeti eszményt és politikai eseményt. A cikkből kiderült a zsidó fogalmának pontos definíciója is: „Zsidó tehát az, akinek legalább két nagyszülője zsidó hiten született, továbbá az, aki maga is izraelita hitfelekezet tagja. Nem zsidó az, akinek csak két nagyszülője volt zsidó, ő maga ellenben kereszténynek született, és amellet mindkét szülője házasságkötésük idején keresztény hitfelekezet tagja volt.” A továbbiakban a javaslat részletezése kapott helyet. Megtudjuk, hogy a kezdeményezés legfontosabb célja a magyar föld teljes zsidótlanítása volt. A javaslat az élő és a holt felszerelés átvételére is módot adott, miközben leszögezte, hogy zsidók haszonbérbe ingatlant csak engedéllyel vehettek. Fontos megjegyzést képezett, hogy az átvételi eljárást rövidre és gyorsra tervezték, amelynek során nem lesz lehetőség panaszra vagy fellebbezésre. Az utolsó bekezdések a térítés megállapításáról közöltek részleteket.⁷⁷

⁷⁴ Ahol dolgozni tanulnak Izrael fiai. *Csíki Néplap*, XII. évf., 3. sz., 1942. január 21., 1.

⁷⁵ Előterben az erdélyi- és keletmagyarországi adóztatás felülvizsgálata. A zsidóbujtatásnak is közelednek a végórái. *Csíki Néplap*, XII. évf., 6. sz., 1942. február 11., 6. sz., 2.

⁷⁶ Kállai Miklós a zsidókérdésről. *Csíki Néplap*, XII. évf., 12. sz., 1942. március 25., 2.

⁷⁷ A zsidó birtokok kisajátításáról. *Csíki Néplap*, XII. évf., 21. sz., 1942. május 27., 3.

Mindössze egyetlen anyag szólt 1943-ban a zsidókról, s abban felhívást közöltek, amelynek értelmében január elsején megkezdte munkáját a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézet, amelynek bevallott célja az volt, hogy a magyarországi zsidókérdésre vonatkozó adatokat összegyűjtse. De úgy látták, ezt az adatgyűjtő munkát csak a társadalom együttműködésével tudják elvégezni, ezért felhívást intéztek mindenkihez, akinek bárminemű anyaga van ezzel kapcsolatban, és megkérték őket, hogy azokat jutassák el az intézethez.⁷⁸

A *Csíki Néplap*nak 1944-ben csupán 12 száma jelent meg, de ezek egyikében sem olvashatunk zsidókat érintő anyagokról.

5.3 Csíki Lapok (1940–1944)

A *Csíki Lapok* 1888-tól kezdve közgazdasági és társadalmi hetilapként működött, az évek során pedig több felelős szerkesztője volt, a lapnál, mások mellett, Vitos Mózes katolikus pap is dolgozott. Az újság főszerkesztője, 1926-tól 1944-ig, Részegh Viktor volt. A lap saját magát úgy jellemezte egyik számában, mint a székelység ügyeinek régi, önzetlen harcosát.⁷⁹

Az első anyagot 1940. február 18-án publikálták, és ez Csík vármegye prefektusának a zsidó egyházközségnél tett látogatásáról szólt. Iosif Drimba azzal a szándékkal indult útjára, hogy az említett egyház belső ügyeire és munkáira rálásson. A látogatás során kiderült, hogy a helybeli közösség 20-30 családból áll, és 229 ezer lejes költségvetéssel dolgozik. Jellemző rájuk a gyakori önkéntes munka vállalása, ami – a cikk írója szerint – nem mondható el a helybeli keresztényekről. A prefektust nagy elégedettséggel töltötte el a zsidók áldozatos munkája és jótékonykodása. A cikkből kiderült az is, hogy az egyházközséget Bermann József elnök vezeti, aki megragadta az alkalmat, és említést tett az egyetlen meleg (és egyben zsidó) fürdő elhanyagolt állapotáról, abban bízva, hogy annak a javítására anyagi támogatást kaphat. Az anyag a következő, békés mondattal ért véget: „Drimba József ezredes prefektus, amikor a nyilvánossággal is közli ezeket a zsidó egyházközségnél tett látogatásával szerzett

⁷⁸ A Zsidókérdéskutató Magyar Intézet felhívása. *Csíki Néplap*, XIII. évf., 7. sz., 1943. február 17., 4.

⁷⁹ Hirdetés. *Csíki Lapok*, LII. évf., 33. sz., 1940. augusztus 18., 4.

benyomásait, sok vallásos érzéssel beszél egymás hitének tiszteletben tartásáról és megbecsüléséről.”⁸⁰

Zsidókkal kapcsolatos hirdetések 1940-ben még megjelentek, júliusban többek között hírül adták, hogy Dr. Adler Miklós újból rendel.⁸¹ Az augusztus 11-i számban arról írtak, hogy a közegészségügyi minisztérium 8 zsidó orvost bocsátott el szolgálatából.⁸² A következő lapban az állami monopolpénztár intézkedéséről számoltak be, hogy az összes zsidó kézben levő dohányüzletet bezárják.⁸³ Október 20-án az újság vezéryanagban számolt be a csíkménasági emlékszobor és országzászló avatásról. Az ünnepségen beszédet mondott többek között Antal Áron főgimnáziumi tanár, aki szónoklatában a faji öntudat szükségességét is fontosnak látta megemlíteni. A zsidókkal kapcsolatosan kijelentette, hogy a távol kell őket tartani az erdőkitermeléstől, hogy a román rablásoktól megszabadult földek a nép hasznára legyenek.⁸⁴ A következő számban ugyanezzel a témával kapcsolatosan újabb vezércikket publikáltak, amelyben kijelentik, hogy „a fakereskedelem a székelység gazdasági életének legjövedelmezőbb ága”. Ebben az anyagban a zsidókat megbízhatatlanoknak és toladóaknak nevezték, akik a román uralom alatt elárulták a hazát, ezért semmiképp nem szabad engedni, hogy a kereskedelemnek ez az ága az ő kezükben legyen.⁸⁵

A lapban november 10-én Hirsch Hugó híres zsidó sebészorvos munkásságáról emlékeztek meg. A cikk szerzője pozitív hangnemben írt a kikeresztelkedett orvosról: „ide nőtt egész lelkével és szívével a csíki földhöz, amelyet olyan mélyen megértett és szeretett”. Továbbá „egész kultúrájában magyar megépítésű és magyar sorsot valló embernek” nevezte őt.⁸⁶ November 24-én pedig Sarkadi Elek kikeresztelkedett gimnáziumi zenetanárnak és karnagynak a munkáját dicsérték az újságban, aki a Csíkszeredai Dal- és Zeneegyesületben „felbecsülhetetlen magyar munkát végzett”.⁸⁷

⁸⁰ Csíkvármegye prefektusának látogatása a helybeli zsidó egyházközségnél. *Csíki Lapok*, LII. évf., 7. sz., 1940. február 18., 4.

⁸¹ Hirdetés. *Csíki Lapok*, LII. évf., 27. sz., 1940. július 7., 3.

⁸² Nyolc zsidó orvost helyeztek rendelkezési állományba Csíkmegyében. *Csíki Lapok*, LII. évf., 32. sz., 1940. augusztus 11., 4.

⁸³ Elrendelte a monopol a zsidó kézben levő dohányárudák bezárását. *Csíki Lapok*, LII. évf., 33. sz., 1940. augusztus 18., 4.

⁸⁴ Csíkménaság nagy ünnepe. *Csíki Lapok*, LII. évf., 42. sz., 1940. október 20., 1.

⁸⁵ A székelység az új helyzetben. *Csíki Lapok*, LII. évf., 43. sz., 1940. október 27., 1.

⁸⁶ Különművel. Dr. Hirsch Hugóék elköltöztek Kolozsvárra. *Csíki Lapok*, LII. évf., 45. sz., 1940. november 10., 3.

⁸⁷ A Csíkszeredai Dal- és Zeneegyesület Budapestre utazik. *Csíki Lapok*, LII. évf., 47. sz., 1940. november 24., 5.

A december 8-i lapban Pál Gábornak a magyar országgyűlésben elhangzott beszéde volt olvasható. A behívott képviselő felszólalásában a zsidókérdés is helyet kapott. Elmondása szerint, az uralomváltást követően, a zsidók kiváltak a helybeli közösségekből, és ellenséges pártot alapítottak. De eközben voltak olyan zsidók is, akik a magyarság érdekeit tartották szem előtt. Ennek kapcsán felhívást intézett, s beszédében arra kérte a politikai pártokat, hogy csökkentsék a feszültséget egymás között, mert a problémákat csak közös erővel kell és lehet megoldani.⁸⁸ December 15-én újabb anyag jelent meg Sarkadi Elek karnagyról. A lapban a következőképpen méltatták munkáját: „kiváló szaktudásában és irányításában úttörő volt a magyar dal életében”.⁸⁹

Az utolsó zsidókkal kapcsolatos írás ebben az évben december 22-én jelent meg, amelynek témája a székelyföldi faipar. A cikk írója úgy vélte, hogy ennek az iparnak a nagy része jelenleg nincs keresztény kezekben, éppen ezért tartotta fontosnak, hogy, a zsidótörvénynek megfelelően, ezeket a helyeket keresztény szakemberek töltsék be. Ennek érdekében az erdélyrészi gazdasági tanács úgy döntött, hogy szakképzéseket indít, és megteremti a székely faipari munkaerőt.⁹⁰

1941-ben a lap újból megemlékezett Hirsch Hugó főorvosról, ezúttal halála alkalmával írtak róla dicsérő vezércikket.⁹¹ Ez volt az egyetlen zsidóról szóló anyag ebben az évben.

A lapban legközelebb 1942 novemberében találunk zsidókkal kapcsolatos anyagot. A 47. számban a zsidó munkaszolgálatosok kötelező bevonulásáról írtak. A honvédelmi miniszter rendelete szerint az 1909–1918 között született zsidó férfiak kötelesek voltak bevonulni, az 1894–1924 között született zsidó férfiaknak pedig kötelező volt hadba vonulásra jelentkezni. A cikk rögzítette az erre vonatkozó határidőket is, amelyeket a születési évek csoportosítása alapján döntöttek el.⁹²

Az újság 1943-ban több német politikus beszédéből is idézett. Többek között Göbbels véleményéről írt, aki szerint le kell számolni a zsidókkal, mint pusztító vésszel.⁹³ De Hitler

⁸⁸ Pál Gábor nagy beszéde a magyar országgyűlésben. *Csíki Lapok*, LII. évf., 49. sz., 1940. december 8., 3.

⁸⁹ A csíkszeredai dalosok hatalmas sikere Budapesten. *Csíki Lapok*, LII. évf., 50. sz., 1940. december 15., 3.

⁹⁰ Keresztény kezekbe kerül a székelyföldi faipar. *Csíki Lapok*, LIII. évf., 51. sz., 1940. december 22., 6.

⁹¹ Dr. Hirsch Hugó sebész-főorvos, a Szeut Ferenc-rend konfrátora 1885–1941. *Csíki Lapok*, LIII. évf., 24. sz., 1941. június 15., 1.

⁹² Hírek. *Csíki Lapok*, LIV. évf., 47. sz., 1942. november 22., 4.

⁹³ Göbbels riadója: Óriási a veszély, óriási erőfeszítésre van szükség. *Csíki Lapok*, LV. évf., 9. sz., 1943. február 28., 2.

beszédéből is közölt néhány sort, aki a zsidót ellenséggként tüntette fel.⁹⁴ Áprilisban közzétették az Erdélyi Párt gyűlésén felszólaló Teleki Béla gróf szavait, aki a zsidókérdéssel kapcsolatosan konkrét megoldással lépett elő. A gróf a magyar állampolgárság nélküliek azonnali kitelepítését javasolta, aminek szükségességét azzal magyarázta, hogy a zsidók a haza kárára vannak, feketén dolgoznak, és nem fizetnek adót.⁹⁵ Júniusban Kállay Miklós magyar miniszterelnök beszéde volt olvasható az újságban, aki a zsidókérdés végleges megoldását a zsidóság teljes kitelepítésében látta.⁹⁶

A lap olvasói 1944. április másodikán a zsidókérdéssel kapcsolatos kormányrendeletéről olvashattak ismertetőt. Eszerint tilos volt zsidó háztartásban nemzsidót alkalmazni, legyen szó bejárónőről, házvezetőről vagy nevelőről. A rendelet kimondta, hogy a zsidókat el kell küldeni az állam, a törvényhatóság, a község, a közüzem és a közintézetek szolgálatából. Zsidók nem lehettek közjegyzők, tolmácsok, bírósági szakértők, sajtó- és színművészeti kamarai tagságukat pedig meg kellett szüntetni.

A zsidók meghatározását illetően az 1941. évi 15. törvénycikket vették alapul, továbbá rögzítették a nemzsidó fogalmának kereteit is. Közölték azt is, hogy néhányan viszont felmentésben részesülhetnek, elsősorban azok, akik bizonyos kitüntetésekkel büszkélkedhetnek, vagy 75 százalékos arányban hadirokkantak, esetleg a forradalomban szereztek érdemeket és kimagasló magatartásról tettek tanúságot.⁹⁷ Ugyanebben a hónapban jelent meg tájékoztató arról, hogy a zsidó üzleteket Csíkszeredán azonnali hatállyal bezárták.⁹⁸

Az utolsó írás, amely a zsidó népet érintette, május 4-én látott napvilágot. Ebben bocsánatot kértek amiatt a pletyka miatt, hogy egyik keresztény építész zsidónak tituláltak. A cikk írója szerint kitűnő talajba ültették el ezt a hírt, hiszen a város lakói élvezettel terjesztették az ehhez hasonló szóbeszédet. „Szokjuk meg egyszer, hogy becsüljük meg egymást” – olvasható az írás végén.⁹⁹

⁹⁴ Hitler: a veszély megtört és elhárult Európától. *Csíki Lapok*, LV. évf., 13. sz., 1943. március 28., 2.

⁹⁵ Az Erdélyi Párt. *Csíki Lapok*, LV. évf., 14. sz., 1943. április 4., 1.

⁹⁶ Minden magyar emberhez szól a miniszterelnök beszéde. *Csíki Lapok*, LV. évf., 23. sz., 1943. június 6., 1–2.

⁹⁷ Kormányrendelet a zsidókérdésben. *Csíki Lapok*, LVI. évf., 14. sz., 1944. április 2., 3.

⁹⁸ Megtörtént a zsidó üzletek bezárása. *Csíki Lapok*, LVI. évf., 18. sz., 1944. április 30., 4.

⁹⁹ Bocsánatot kérünk. *Csíki Lapok*, LVI. évf., 20. sz., 1944. május 14., 1.

5.4 Csíkvármegye Hivatalos Lapja (1941–1944)

A Csík vármegye törvényhatósága által kiadott újság csütörtökönként jelent meg, és általános jellegű rendelkezéseket, további intézkedést igénylő határozatokat, illetve pályázati lehetőségeket, hivatalos hirdetéseket, közövényeket, vármegyei rendeleteket, közérdekű határozatokat és személyi híreket tartalmazott. Furcsa módon, 1941 és 1944 között zsidókkal kapcsolatos írás, rendelet vagy határozat egyetlen lapszámában sem jelent meg.

6. Levéltári anyagok vizsgálata

6.1 Gyergyószentmiklósi dokumentumok (1938–1950)

A *Csíki Lapok* és a *Csíki Néplap* is említést tett cikkeiben a helybeli zsidó közösség rituális fürdőjéről, amely 1940 februárjában, a vármegye prefektusának látogatásakor meglehetősen rossz állapotban volt. A Román Állami Levéltár Hargita megyei fiókjának gyergyószentmiklósi anyagai között szintén megjelent az említett fürdő; a hivatalos dokumentumok között főképp a helyiség megépítésére vonatkozó beadványok és határozatok szerepelnek.

Az izraelita közösség 1937 decemberében adott be kérelmet a város vezetőségéhez a rituális fürdő építkezési engedélyének elnyerése érdekében.¹⁰⁰ Ehhez csatolták a technikai leírást tartalmazó dokumentumot,¹⁰¹ valamint a fürdő tervrajzát is.¹⁰² Ezt az engedélyt a zsidó közösség meg is kapta – erről szól a 4096/1938-as okirat, amelyben többek között az szerepelt, hogy a fürdő építéskor be kell tartaniuk a Megyei Higiéniái Tanács rendeletét. Ennek értelmében a mennyezet fagerendáit ki kell cserélni fémből vagy betonból készült gerendákra, mindezt legkésőbb három éven belül. Az építkezési engedélyt 1938. július 2-án adták ki.¹⁰³

A további dokumentumokból kiderült, hogy a zsidó közösség már 1937-ben megkezdte a rituális fürdő megépítését, annak ellenére, hogy engedélyt akkor csupán tárgyalóterem kialakítására kért.¹⁰⁴ Éppen ezért a gyergyószentmiklósi városháza felszólította az

¹⁰⁰ Archive of The Jack, Joseph and Morton Mandel Center for Advanced Holocaust Studies, United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC, USA (a továbbiakban: ACAHS-USHMM), Record no. RG-50.081M.0002.00000021. Lásd még: Román Állami Levéltár, Hargita megyei fiók (a továbbiakban: RÁL-H), 1. sz. fond, 15. sz. iratcsomó.

¹⁰¹ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000022. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 16. sz. iratcsomó – Descrierea tehnică referitor la baia rituală proiectată de către Comunitatea Izraelită din Gheorgheni (A gyergyószentmiklósi izraelita közösség által tervezett rituális fürdő műszaki leírása).

¹⁰² ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000018. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 12., 13. és 14. sz. iratcsomó – Schița despre Baia rituală al comunității ort[odoxe] Izraeliată (Az izraelita közösség rituális fürdőjének rajza).

¹⁰³ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000007. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 2. sz. iratcsomó, 4096/1938. dokumentum.

¹⁰⁴ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000035. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 28. sz. iratcsomó, 5276. dokumentum.

izraelitákat, hogy hagyják abba a hozzájárulás nélküli építkezést, és 8 napon belül adják be az illetékesekhez a fürdő tervezetét a szükséges kérvényekkel együtt.¹⁰⁵

Egyik 1938-as irat azt dokumentálja, hogy az anglikán egyház igyekezett elterjeszteni a kereszténységet a zsidók között. Hyman Corn gyűjtő foglalkozott a Biblia és más vallási írások népszerűsítésével, június 15-én ezeknek az eladásához kértek engedélyt a prefektustól, amit néhány nappal később meg is kaptak.¹⁰⁶ A szóban forgó könyvek listáját a kérvény mellé csatolták.¹⁰⁷

1938 májusában a polgármester, a prefektus kérésére kimutatást készített az előző évi lakosok számáról, vallás és nemzetiség szerinti felosztásban. Ebből az aktából kiderült, hogy 1937-ben több mint 10 ezren éltek Gyergyószentmiklóson, akik közül 624 személy zsidó volt.¹⁰⁸ Ez a szám közel áll ahhoz a statisztikához, amit a *Csíki Néplap* közölt az 1940. október 30-i számában, ami szerint 1930-ban Gyergyószentmiklóson 619 zsidó élt.¹⁰⁹

Egyik 1940. augusztus 28-i dokumentum szerint Páll István erdész 7 darab lucfenyőt kobozott el a Lukács György nevezetű személytől, aki engedély nélkül vágta ki a fákat a város erdejéből. Ezeket a városháza udvarán helyezték el.¹¹⁰

A zsidó hitközség 1946-ban ünnepélyes alapköletételre hívta meg a polgármestert, mivel május 5-én, a zsidóság gyásznapján oszlopot emeltek a zsidó temetőben a városból deportáltak és a munkaszolgálat alatt elpusztultak emlékére.¹¹¹

¹⁰⁵ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000030. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 24. sz. iratcsomó, 7173/1937. dokumentum.

¹⁰⁶ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000047. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 844. sz. iratcsomó, 11283/1938. dokumentum.

¹⁰⁷ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000048. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 845. sz. iratcsomó

¹⁰⁸ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000050. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 875. sz. iratcsomó, 2802/1938. dokumentum.

¹⁰⁹ A zsidók száma a visszakerült erdélyi városokban. *Csíki Néplap*, X. évf., 43. sz., 1940. október 30., 3.

¹¹⁰ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000042. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 33. sz. iratcsomó, 4732/1940. dokumentum.

¹¹¹ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0002.00000061. Lásd még: RÁL-H, 1. sz. fond, 116. sz. iratcsomó.

6.2 Csíkszeredai dokumentumok (1944–1948)

A Román Állami Levéltár Hargita megyei fiókjának csíkszeredai anyagai között összesen három dokumentum szerepelt 1944-ből, amelyek különös jelentőséggel bírnak. A 4880/1944-es számú irat a Csíkszeredából munkaszolgálatba bevonult zsidók adatait tartalmazta. A helyi polgármester által kibocsátott, május 15-i kimutatás a zsidók nevei mellett, felsorolta azok születési idejét és helyét, édesanyjuk nevét, valamint bevonulásuk időpontját. A listán szereplő 12 zsidóból kettőt 1941. október 13-án, kilencet 1942. június 20-án, egy személyt pedig 1944 februárjában vittek munkaszolgálatra, legtöbbjüket Nagybányára.¹¹² A hivatalos iratot a dolgozat 1-es számú mellékleteként csatoltam.

A második dokumentum a sepsiszentgyörgyi táborba elszállított csíki zsidók egy csoportjának a neveit tartalmazta. A listán 76 személy szerepelt, akiket, jól látható módon, családjukkal együtt küldtek a táborba. A nevek alapján házastársakat és más hozzátartozókat, valószínűleg gyerekeket is elküldtek a sepsiszentgyörgyi táborba. A felsoroltak között szerepelt a város ismert doktora, Adler Miklós is, aki, mint tudjuk, önként vállalta a deportálást, és végül Auchwitzból Buchenwaldba történő szállítása közben sikeresen megszökött, majd később visszatért Csíkszeredába.¹¹³ A dokumentumot a dolgozat 2-es számú melléklete tartalmazza.

Az utolsó levéltári anyag a zárolt és bejelentett zsidóüzletekről nyújtott információt. A kimutatás alapján Csíkszeredában 5 zsidó személy üzletét zárták be. Itzkovits Izabella, Adler Irén, Alter Izsó, Spierer Gergelyné és Popper Izidor kereskedők nevei a fentebb említett, a sepsiszentgyörgyi táborba elszállítottak listáján is szerepelnek.¹¹⁴ A dokumentum a dolgozat 3-as számú mellékleteként szerepel.

Adler Miklós Csíkszeredába történő visszatértét igazolja az a három oldalas önéletrajz, amit a Csíkszeredai Demokrata Zsidó Népközségbe való belépésekor fogalmazott meg, 1948-ban. Levelében többek között arról írt, hogy milyen nehéz időket élt meg családjával a második világháború idején. Megemlítette a 81-es gyalogezredet, ahol egy évet töltött el, mint

¹¹² ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0001.00000006. Lásd még: RÁL-H, 239. sz. fond, 19. sz. iratcsomó, 4880/1944. dokumentum.

¹¹³ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0001.00000007. Lásd még: RÁL-H, 239. sz. fond, 20. sz. iratcsomó, 4880/1944. dokumentum.

¹¹⁴ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0001.00000008. Lásd még: RÁL-H, 239. sz. fond, 51. sz. iratcsomó.

kapitányi (századosi) rangot viselő főorvos. Beszámolt Farkas Pál rendőrkapitánnyal való incidenséről, aki folyton figyeltette őt embereivel. Azzal gyanúsította, hogy rádióállomást működtet az ellenséges államok számára, ezért katonai kémelhárítókat is bevetett az ellenőrzésére. A rendőrkapitány igyekezte eltanácsolni tőle a betegeket, családtagjai ellen kiutasító végzéseket hozott.

Adler doktor a deportálás korszakáról is megemlékezett. Megírta, hogyan vitték a fogházba május 5-e hajnalán, hogyan kobozták el értékeit, és hogy a rendőrök vele és családjával milyen kegyetlenül bántak. Azt is lejegyezte, hogy családtagjai miként vesztették életüket a lágerben, és hogy milyen kíméletlen körülmények között kellett dolgoznia a német gettókban. 1945 áprilisában, többszöri szökési kísérlet után, sikerült elhagynia Németországot, majd végül visszatért Csíkszeredába.

Nem volt könnyű újramezdenie itt az életet, ráadásul beteg is volt, a gettósítás időszakában súlyos szívbajt szerzett. Vagyonától, lakásától és családtagjaitól megfosztva nemcsak a saját életét, hanem a város zsidó közösségét is igyekezett megszervezni. Segített a visszatért zsidóknak lakhelyet és ételmezt biztosítani, valamint orvosi ellátásban részesíteni őket. Az önéletrajzból kiderült, hogy az orvos szívügyének tekintette a rászoruló zsidók megsegítését, és minden erejével ennek megvalósításán dolgozott.¹¹⁵

¹¹⁵ ACAHS-USHMM, Record no. RG-50.081M.0003.00000019. Lásd még: RÁL-H, 881. sz. fond, 11–13. sz. iratcsomó.

7. A hetilapok anyagainak összehasonlítása

Csík vármegye területén 1940 és 1944 között négy újság jelent meg, de ezek közül az egyik, *Csík vármegye Hivatalos Lapja* egyetlen zsidókkal kapcsolatos intézkedést, illetve anyagot sem közölt. A következőkben a *Gyergyó és Vidéke*, a *Csíki Lapok* és a *Csíki Néplap* anyagait vizsgálom és hasonlítom össze, műfajuk, hangvételük és a zsidókról formált véleményük alapján.

A *Gyergyó és Vidéke* négy évfolyamában (1941–1944) összesen 18 zsidókkal kapcsolatos anyagot publikált. Legtöbbször hírek, közlemények jelentek meg a zsidókkal és az őket érintő törvényekkel kapcsolatosan, ezért az írások többsége a tényközlő műfajcsaládba sorolható be. Viszont sok véleményanyagot is nyilvánosságra hozott az újság az évek során. Ezek a tájékoztatás mellett szubjektív megjegyzéseket is tartalmaztak, kommentárjaikkal és glosszájukkal nyíltan foglaltak állást a felmerülő „zsidókérdés” kapcsán.

A 18 újságcikk közül 10 tájékoztató jellegű volt, míg a többi 8 véleményközlő anyag. Érdekes azonban megfigyelni ezek évfolyamok szerinti eloszlását. 1942-ben, amikor még viszonylag keveset lehetett hallani a zsidóellenes akciókról, több véleményanyag jelent meg az újságban, mint tényközlő. A 9 írás közül csupán 3 nevezhető objektívnek, a többi 6 szubjektív nézőpontokra is rávilágított. Az újság tényszerűen írt a Szovjetunióban kitüntetett zsidókról, dr. Nagy Béla ügyvéd zsidókérdéssel foglalkozó könyvéről, és arról a törvényről, ami kimondja, hogy zsidók nem lehetnek többé mészárosok. A többi írás viszont jelzőkben, kommentárokból és felszólításokban gazdag, s ezekből kiderül, hogy a helybeliek hogyan is viszonyultak a zsidó közösséghez. A cikkek nagy része erőteljes ellenségességről, utálatról és gyűlöletről adtak bizonyosságot.

A vizsgált véleményanyagokban úgy írtak a zsidókról, mint akik a magyar faipart bitorolják, parazita tevékenységet folytatnak, önző érdekeiket részesítik előnyben, és örökösen a nemzet sírját ássák. A lap elítélte azokat a személyeket, akik zsidóhoz mentek vásárolni, és azokat a cégeket is felelősségre vonta, amelyek nagyobb számban alkalmaztak izraelitát, mint amennyit a törvény akkor megengedett. Továbbá a zsidókat hibáztatta azért is, amiért a magyar gazdasági felemelkedés nem valósult meg. Az újság egyik helyi betörés kapcsán „hősnek” nevezte a zsidókat, akik elfutottak, és nem vállaltak felelősséget a tettükért. A cikk

írója bizakodóan fogalmazott az esettel kapcsolatosan, remélte, hogy majd az internáló tábor lelohasztja a hősiességüket.

A *Gyergyó és Vidéke* azt is megírta, tetszik nekik az, ahogyan a vármegyében a zsidókérdést kezelik, és közvetetten utalt arra, hogy minden településen úgy kellett volna bánni a zsidókkal, mint annak idején Gyergyóremetén, ahol az elítélt kovács helyett inkább zsidót akasztottak fel. Az újságcikkek számonkérő jellege, indulatos és felháborodott hangvétele, nyílt tiltakozása a zsidókkal kapcsolatosan mind az ellenségesség és a gyűlölet jeleit mutatták. Nem beszélve arról az örömről és megelégedettségről, amelyet az emberekből a zsidóellenes intézkedések váltottak ki.

A lapban 1943-ban egyetlen anyag jelent meg, ez egy sor erejéig véleményt is tartalmazott. Az újság arról tájékoztatott, hogy két kereskedőt büntettek meg a zsidótörvény megszegése miatt. A hír végén megjelent, hogy remélik, a közvélemény örül ennek az esetnek – ezzel újabb jelét adva a zsidókkal kapcsolatos ellenszenvüknek.

Az újságban 1944-ben szinte csak tényközlő anyagok jelentek meg, és csupán egyetlen véleményt tartalmazó cikket publikáltak. A lap többek között arról tájékoztatott, hogy áprilisban megalakult a Magyar Zsidók Központi Tanácsa, és meghozták azt a törvényt, amelynek értelmében nem lehet többé zsidó értelmiségit alkalmazni. Május 5-én, egy nappal a csíki zsidók sepsiszentgyörgyi táborba való szállítása után, jelent meg a hatóságok felhívása az újságban, amiben felszólították az embereket, hogy ne rejtegensenek maguknál zsidó értékeket, hanem azokat szolgáltatassák be. Továbbá néhány idézetet is közzétettek ezen a napon, amelyeket zsidók önvallomásaiból vettek át. Némi iróniára és kárörvendésre vall, hogy a deportálásokat követően a lapban a zsidó nép kiemelkedő vezetői kvalitásairól írtak.

Az újság Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter beszédéből is közölt részletet, amelynek fő gondolata az volt, hogy a zsidó vagyon a nemzet összességének vagyona, amelyet a közösség javára kell fordítani. De olyan ítéletről is beszámolt a lap, amelyben zsidó vagyon elrejtése miatt ítélték el valakit. Ugyanakkor, a lap a polgármester kezdeményezéséről is írt, aki lakáselosztó bizottságot alakított, hogy rendezhessék a megüresedett zsidó lakások ügyeit.

Az egyetlen véleményt tartalmazó anyag ebből az évből bomlasztónak és züllesztőnek nevezte a zsidó befolyást, miközben elégedetten nyugtázta, hogy Magyarország felismerte

ennek a veszélyét, és felszámolta azt. A cikk írója kifejezetten örült annak, hogy mégsem Magyarország lett a zsidók Eldorádója.

A *Gyergyó és Vidéke* véleményanyagai szinte kivétel nélkül negatív képet tártak a zsidóságról a széles közönség elé. Ezeknek többsége 1942-ben jelent meg, míg 1944-ben a tényanyagok voltak túlsúlyban. Ebből látszik, hogy az első, 1942-es deportálásokkor az újság nyíltan kifejezte ellenszenvét, megvetését a zsidókkal szemben, és örült annak, ha valami miatt elítélhették vagy nehéz helyzetbe hozhatták őket. Ennek értelmében az internáló tábor is megfelelő eszköznek találta arra, hogy a zsidókat megleckéztessék. A lap, 1944-ben, amikor deportálásokat már a magyar törvény is előírta, objektívebb hangot vett fel, és tényszerűen tájékoztatott néhány zsidóellenes rendeletről. Egyik anyagból viszont mégis kitűnt, hogy mennyire egyetértettek a történetekkel, és azzal, hogy az ország a zsidó térhódításnak véget vetett. Ezeknek fényében a *Gyergyó és Vidékét* bátran nevezhetjük antiszemita lapnak, amely a helyi zsidókról nem szégyellt ellenséges hozzáállással, gyűlöletkeltő stílusban írni.

A zsidók konkrét összegyűjtéséről és elszállításáról viszont az újságban cikkek sem 1942-ben, sem 1944-ben nem jelentek meg. Arról, hogy a városban és a vármegyében mit tettek a zsidókkal, a lap olvasója nem kapott tájékoztatást. Csak az első rendeletekről (a zsidók kizárása bizonyos helyekről), illetve az utólagos tevékenységekről, intézkedésekről (a zsidó vagyon beszolgáltatásáról, az üresen maradt lakások ügyintézéséről) olvashatott, de a lényeges, „közbeeső” rész a lap anyagaiból kimaradt. Tehát az újság amellett, hogy gyűlöletkeltő módon írt a zsidókról, a lakosokat a történetekkel kapcsolatosan hiányosan tájékoztatta.

A *Csiki Néplap* című újságban összesen 11 írás jelent meg a zsidókkal kapcsolatosan 1940 és 1944 között. Ezek közül 7 tényközlő anyag volt, míg a többi 4 véleményt is tartalmazott. Az első írás az egyetlen, amelyik pozitívan beszélt a zsidó közösségről. Példamutató magatartásnak nevezte azt, ahogyan a kis zsidó közösség adományozni szokott az egyház részére, és megdorgálta azokat a más felekezetű személyeket, akik sajnálják kiadni a pénzt hitközségi célokra. Ugyanakkor fel is szólította őket, hogy fizessék be a csekélynek számító egyházadót. A többi anyagban viszont a zsidókról már más hangnemben beszéltek.

A tényközlő cikkek esetében főképp adatokról és rendeletekről tudósítottak. Közzétették, hogy hány zsidó élt az erdélyi városokban 1910-ben és 1930-ban, és arról tájékoztattak, hogy

a zsidótörvény erdélyi alkalmazása megköveteli a zsidó értelmiségi alkalmazottak bejelentését. Azt is fontosnak találták megírni, hogy a brit honvédelmi bizottság elnöke és Moszkva londoni nagykövete zsidó, akik a nyilvánosság előtt együtt mutatkoznak. Az erdélyi és a kelet-magyarországi adóztatás kapcsán megemlézték, hogy a zsidóbújtatásnak is hamarosan vége lesz. Az újságban, 1942-ben, Kállai Miklós miniszterelnök bemutatkozó beszéde volt olvasható, amelyben kijelentette, hogy a zsidóság káros volt a magyar gazdasági életre nézve, és hogy a zsidóbirtokok kisajátításáról szóló törvényt végrehajtják. Utóbbival kapcsolatosan májusban új törvényjavaslatról tájékoztattak, és közölték a zsidótlanítás folyamatának menetét, amelyben a zsidó gazdálkodók élő és holt felszerelésének átvétele történt. 1943-ban pedig a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézet felhívását tették közzé, amelyik a zsidókérdéssel kapcsolatos adatok összegyűjtését szorgalmazta.

A négy véleménycikk közül az egyik a vármegyében elterjedt zsidó tőkéről írt. A szerző megemlézte, hogy a székelyek nem kedvelték a zsidó birtokosokat, és beköltözésükkor a város szélére vitték őket. A leírás szerint a zsidók eleinte alázatosak és csendesek voltak, de miután egyre többen lettek, megerősödtek, és korrupcióba, valamint falopásba kezdtek. A fa értékesítésekor becsapták az embereket, inspektorokat vesztegettek meg annak érdekében, hogy gyorsabban meggazdagodjanak. Az anyag szerint a zsidók végtelenül telhetetlenek voltak, elvették mások elől a munkát, és rablógazdálkodást folytattak. Ebből a cikkből érezhető, hogy a helyiek a zsidókat vonták felelősségre amiatt, hogy a faipar nem működik megfelelően, és hogy a Csíki-hegyek egyre kopárabbak.

A másik anyagban egyik zsidó származású író, Theodore N. Kaufman könyvének recenziója volt olvasható. Ennek fő gondolata az volt, hogy a háborúért a német nép felelős, miközben Hitler csak képviselője a tömegmészárlási szellemnek. A zsidó író a megoldást Németország elpusztításában látta, és a németek további szaporodásának megállítására a sterilizációt javasolta. Részletesen kigondolt és leírt terve a cikk íróját meghökkentette. Ezt a világtörténelem legszörnyűbb tervének nevezte, amelyben szerinte benne van „a zsidó lélek mindent elretentő, emberiségtől elszabadított szadista lényege”.

Az utolsó véleményanyag szerint a zsidó nép bűnt, átkot és rombolást hozott Európára, és hiába is próbálkozna ravaszágával és kintartásával, semmit sem tehet végzete ellen. A gúnyos írás szükségszerűnek tartotta a gettók kijelölését, amelyet a zsidóság iskolájaként mutatott be, ahol a zsidóknak lehetőségük van önállóan élni és dolgozni. Az anyag a varsói gettót is

megemlítette, röviden bemutatta annak működését, és végül cinikusan hozzátette, hogy a gettókban a zsidóknak alkalmuk lett volna bizonyítani nagyságukat, de az addigiak során, kultúra és élet helyett, csak szennyet, bűzt, tetveket és munkakerülést tudtak felmutatni.

A *Csiki Néplap* főképp 1941-ben publikált zsidókat érintő anyagokat, ebből 1942-ben már lényegesen kevesebb jelent meg, 1943-ban már csak egy, végül 1944-ben egy sem. A véleményanyagokból kitűnt a lenéző, gúnyos és ellenséges hozzáállás, egyik cikk viszont pozitív színben tüntette fel a zsidókat. Mivel 1944-ben egyetlen írást sem publikáltak zsidókkal kapcsolatosan, ezért ennél az újságnál is érvényes az a megállapítás, hogy a történetekkel kapcsolatosan hiányosan tájékoztatott. A deportálásokról nem esett szó, csupán egy anyagban jelent meg a gettó fogalma és annak szépített célja. Zsidókkal kapcsolatos konkrét intézkedésekről viszont csak három cikkben tájékoztattak (a zsidótörvény erdélyi alkalmazásáról, a zsidó birtokok kisajátításáról és a gettósításról). Ezeknek ismeretében kijelenthetjük, hogy a *Csiki Néplap* is közölt antiszemita írásokat, utalt a gettósítás folyamatára, viszont a lapban az 1944-es akciók és törvényrendeletek egyike sem volt megjelenítve.

A *Csiki Lapok* összesen 20 zsidókkal kapcsolatos anyagot közölt 1940–1944 között, amelyek között 11 tényanyagot, 7 véleményt is tartalmazó cikket, valamint 2 hirdetést találunk. A véleményanyagok a következőképpen jellemezték a zsidókat: megbízhatatlanok, tolakodóak, hazaárulók, ezért nem szabad a fakeskedelmet az ő kezükre hagyni. Ezt a gondolatot egy másik írás is alátámasztotta, amelyben a szerző megemlítette a zsidótörvényt, miszerint ezt az ipart keresztény szakembereknek kell betölteni. Négy cikk Hirsch Hugó és Sarkadi Elek kikeresztelkedett zsidókról emlékezett meg, amely anyagok pozitív hangvételűek voltak, a híres sebészorvost és karnagyot dicsérő szavakkal illették. Május 4-én rossz pletykáról írt az újság, mivel egyik építésről elhíresztelték, hogy zsidó. A cikk írója kissé bírálón fogalmazott a helyi közösségről, amelyet kitűnő talajnak nevezett az ehhez hasonló szóbeszédék elültetéséhez. Mindez aznap jelent meg, amikor a deportálások is történtek, ez tehát az illető életébe is kerülhetett volna.

A tényanyagok nagy része politikusoktól idézett szövegeket, beszédeket. Antal Áron kijelentette, hogy a zsidókat távol kell tartani az erdőkitermeléstől. Pál Gábor a magyar országgyűlésben arról beszélt, hogy a román érában a zsidók kiváltak a helyi közösségekből, és ellenséges pártot alapítottak, de olyan zsidók is akadtak, akik magyarság érdekeit tartották

szem előtt. Göbbels véleménye is helyet kapott az újságban, aki a zsidót pusztító vésznek nevezte, akivel le kell számolni. Hitler beszédéből is idéztek, aki a zsidókat ellenségként tüntette fel. Teleki Béla gróf, az Erdélyi Párt elnöke szerint a zsidók a haza kárára vannak, feketén dolgoznak, nem fizetnek adót, ezért ő az állampolgárság nélküliek azonnali kitelepítését javasolta. Kállay Miklós szintén a teljes kitelepítést tartotta az egyetlen megoldásnak.

A beszédeken kívül, a lapban beszámolók és rendeletek, törvényhatározatok jelentek meg. Ahogy a *Csiki Néplap*, úgy a *Csiki Lapok* is beszámolt a vármegye román prefektusának 1940 elején történt látogatásáról a zsidó egyháznál. Itt a zsidók áldozatos munkája és jótékonykodása került előtérbe, pozitív képet festve az izraelitákról. A magyar fennhatóság idején életbe léptetett rendeletek közül a lap lehozta, hogy bezárják az összes zsidó kézben levő dohányüzletet, később pedig a zsidó munkaszolgálatosok kötelező bevonulásáról tájékoztattott. Az újságban 1944-ben a zsidókérdéssel kapcsolatos kormányrendelet is helyet kapott. Megírták többek között, hogy tilos zsidó házban nemzsidót alkalmazni, és hogy a közintézetekből el kell bocsátani őket. A zsidó üzletek azonnali bezárásáról is hírt adtak. A hirdetések pedig a zsidó orvosok rendeléséről, illetve elbocsátásáról szóltak.

A néhány pozitív hangvételű cikket leszámítva, a *Csiki Lapokban* is megjelentek antiszemita jellegű írások, főleg, ha a politikusbeszédek közléseit is ide számítjuk. Az anyagok zömét 1940-ben tették közzé, 1941-ben és 1942-ben egy-egy, 1943-ban négy és 1944-ben három zsidókkal kapcsolatos írás jelent meg. A konkrét 1944-es deportálásokról sehol nem írtak, csupán utaltak rá, a politikusok beszédeiből. A hiányos tájékoztatás tehát ennek az újságnak az esetében is fennáll.

Következtetések

A három hetilap esetében összesen 49 újságcikket vizsgáltam meg: a *Gyergyó és Vidéke* 18, a *Csíki Néplap* 11, míg a *Csíki Lapok* 20 zsidókkal kapcsolatos anyagot közölt 1940–1944 között. *Csík vármegye Hivatalos Lapja* egyetlen ilyen cikket sem tartalmazott.

Az elemzett, zsidókat érintő írásoknak csupán egy része szólt zsidóellenes rendeletekről, törvényekről.

A *Gyergyó és Vidéke* három ilyen határozatról tájékoztatott: 1942 februárjában az egyik véleményanyag megemlítette, hogy a zsidótörvény szerint a vállalatok tisztviselőinek csupán 5 százaléka lehet zsidó; 1942 októberében megírta, hogy zsidók nem lehetnek mészárosok; 1944 áprilisában pedig arról tájékoztatott, hogy nem lehet több zsidó értelmiségit alkalmazni. 1943 februárjában egy hír erejéig azt is közölte az újság, hogy kit és mennyire büntettek meg zsidótörvény megszegése miatt.

A *Csíki Néplap* két rendeletnek adott helyet: 1941 áprilisában a zsidótörvény erdélyi alkalmazását mutatta be, míg 1942 májusában a zsidó birtokok kisajátításáról szóló törvénytervezetről írt. 1942 januárjában pedig a gettósítás gondolata is megjelent egyik véleményanyagában, ahol a gettót iskolaként, illetve munkahelyként tüntették fel.

A *Csíki Lapok* 1940 augusztusában a zsidó dohányüzletek bezárásáról tájékoztatott, 1942 novemberében a zsidó munkaszolgálatosok bevonulásáról, 1944 áprilisában pedig a kormányrendeletéről, amely kizárja a zsidókat a közintézetekből és a főbb értelmiségi körökből. Ugyanebben a hónapban a zsidó üzletek bezárásáról is említést tett.

A három újság különböző időpontokban, más és más intézkedésekről tájékoztatott, csupán az 1944. áprilisi kormányrendeletéről írt két újság, a *Gyergyó és Vidéke*, valamint a *Csíki Lapok*. A publikált rendeletek száma elenyésző, a konkrét deportálásokról egyik újság sem tett említést. A *Gyergyó és Vidéke* az egyetlen olyan lap, amely 1944 májusát követően közzétett zsidókkal kapcsolatos anyagokat, amelyekből következtetni lehet a történetekre (zsidó vagyonok beszolgáltatása, lakáselosztás). A deportálások évében a *Csíki Néplap* egyetlen zsidókat érintő anyagot sem közölt, a *Csíki Lapok* ehhez képest 1944 áprilisában két rendeletről is tudósított.

Szinte alig találunk olyan anyagot, amely, ha nem is mindhárom, de legalább két lapban megjelent. Az egyetlen közös érdeklődési kör a kereskedelem és a faipar, valamint a zsidótőke. Erről a három újság különböző írásokat tett közzé, de mindegyikben kiérződik a vádló székely szava, aki nem nézi jó szemmel a zsidó térhódítását ezekben az ágazatokban. Ezt leszámítva az anyagok többsége más és más hírekről, beszámolókról, történekekről adott tájékoztatást a négy-öt év során. Sok esetben ezek a hírek és beszámolók értékítéletet is tartalmaztak.

Összességében elmondható, hogy mindhárom lapnak erős hiányosságai vannak a zsidóellenes intézkedések kommunikálását illetően. A vizsgált újságok mindegyikében fellelhető volt a zsidóellenes attitűd, de ez hangsúlyosan a *Gyergyó és Vidéke* esetében érződött. Ez volt az a lap, amelyik a legtöbb véleményanyagot közölte, írásaival nyíltan kifejezte ellenszenvét és utálatát a zsidó néppel szemben. A *Csiki Néplap* lényegesen kevesebb véleménycikket tartalmazott, de ezekből ugyanúgy kitűnt az ellenséges és gyűlölködő magatartás. A *Csiki Lapok* ugyanúgy kifejezte rosszallását a zsidó néppel szemben, amely célból több antiszemita politikusbeszédet közölt. Viszont ez volt az a lap, amelyik némi pozitívumot is írt a zsidókról, a kikeresztelkedett és nagy becsben tartott személyiségeket dicsérő szavakkal illetve. Ezen kívül, a zsidókat csak egyetlen esetben tüntették fel jó színben, amikor az egyházi adakozásról esett szó. Ezt a *Csiki Lapok* és a *Csiki Néplap* is hasonlóképpen díjazta.

Elemzésem hipotézise tehát beigazolódott. A Csík vármegyei lapok hiányosan, illetve egy esetben egyáltalán nem tájékoztatták a lakosságot a zsidóellenes intézkedésekről. Ennek ellenére a csíkszeredai levéltári anyagok azt igazolják, hogy a hatóságok tudtak a zsidók összegyűjtéséről és azok gettósításáról, nemkülönben az 1941-1942-es munkaszolgálatra való bevonulásokról, csupán a nagyközönséget nem kívánták felvilágosítani ezekről.

Továbbá elmondható, hogy az újságok hiányos tájékoztatásai és antiszemita írásai feltehetően még jobban fokozták az emberekben a zsidók iránti ellenszenvet és gyűlöletet. A lapokban megjelenített zsidókkal kapcsolatos negatív vélemények és értékítéletek kivétel nélkül a gyűlöletbeszéd kategóriájába tartoznak. Emellett a hetilapok alkalmazták a háborús propaganda egyik kiváló eszközét, a zsidók ellenségként történő feltüntetését. Ezt a sajtó közvetve és közvetlenül is felhasználta annak érdekében, hogy az embereket befolyásolhassa. Az ellenség megalázása céljából pedig élt a gúny és az irónia nyelvi eszközeivel is.

Irodalomjegyzék

A. Könyvészet

1. Bacsárszki Ágnes, Minden, amit tudni akart a propagandáról, *Media 2.0 blog*, 2015. szeptember 20., hozzáférés: http://media20.blog.hu/2015/09/20/a_propaganda_anatomiaja_368, letöltve: 2016.06.12.
2. Bárándy Gergely (2009), *A közösségek emberi méltóságának büntetőjogi védelme Magyarországon*. Phd-értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
3. Barendt, Eric (2005), *Freedom of speech*, 2. edition. Oxford, Oxford University Press.
4. Bíró Sándor (2002), *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867-1940*. Csíkszereda, Pro Print Könyvkiadó.
5. Braham, Randolph L. (1997), *A népirtás politikája. A Holocaust Magyarországon*. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó.
6. Braham, Randolph L.–Tibori Szabó Zoltán (2008), *Az észak-erdélyi holokausztt földrajzi enciklopédiája*. Budapest–Kolozsvár, Park Könyvkiadó–Koinónia.
7. Györffy Gábor (2014), A magyar nyelvű sajtó és sajtószabadság története Romániában 1918–1989. In: *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből*. Apró István, Paál Vince (szerk.). Budapest, Médiatudományi Intézet, 97–164.
8. Jakusné Harnos Éva (2005), A kereskedelmi és a politikai propaganda nyelvi eszközei. *Magyar Nyelvőr*, 129. évf., 4. sz., 2005. október–december, 419–436.
9. Koltay András (2011), A gyűlöletbeszéd korlátozásának elméleti szempontjai. *Iustum Aequum Salutare*, VII. évf., 3. sz., 2011, 111–124.
10. Magyar Elektronikus Könyvtár, hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=propaganda> letöltve: 2018.06.12.

11. Mártonfi Attila, Nyelv és propaganda a náci Németországban. *Nyelv és Tudomány*, 2011. december 2., hozzáférés: <https://www.nyest.hu/hirek/nyelv-es-propaganda-a-naci-nemetorszagban> letöltve: 2018.06.12.
12. Mikó Imre (1941), *Huszonkét év — az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Budapest, Studium.
13. Németh István, A goebbelsi propagandagépezet. *Rubiconline*, 2. különszám, 2011, hozzáférés: http://www.rubicon.hu/megrendelhető/termék_cikkek/nemeth_istvan_a_goebbelsi_propagandagepezet/1/1/0#5 letöltve: 2016.06.12.
14. Pál Gábor (2015), A vitathatóság keretei: A gyűlöletbeszéd fogalmának jelentésmezői és a kérdéskör metaforizációja a magyar politikai diskurzusban. In: *Studies in Political Science – Politikatudományi Tanulmányok*, Szabó Gabriella, Zágoni Bella (szerk.), no. 2. Budapest, MTA, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet.
15. Papp Kornélia, A Harmadik Birodalom nyelve, Victor Klemperer nyelvkritikája. *Múlt és Jövő*, XV. évf., 1–2. sz., 2004, 157–171.
16. Péter Izabella (2014), Csíkszeredai zsidók és keresztények viszonya a helyi sajtó tükrében. In: *Nemzetközi Holokauszt Emlékezési Szövetség (IHRA) pályázat (2013-357) kutatási eredményei. A történelmi egyházak és a zsidó közösség viszonya Csehszlovákiában, Romániában és Magyarországon 1920-tól a Holokausztig*. CEC, Civitas Europica Centralis, Grant Programme 2010-2014, 74–95. <https://www.scribd.com/doc/250324293/IHRA-Jelentes-2014-Kuldheto-Magyar-Valtozat-Aug-30> letöltve: 2018.04.18.
17. Póczik Szilveszter (2011), A gyűlöletbeszéd és holokauszttagadás szankcionálása a német nyelvű országokban. *Kriminológiai tanulmányok*, 48, Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 127–143.
18. Tibori Szabó Zoltán (2004), Csík vármegye zsidósága a betelepüléstől a megsemmisítésig. In: *Tanulmányok a holokausztról*. III. kötet, Randolph L. Braham (szerk.), Budapest, Balassi Kiadó, 103–142.

19. Tivai Nagy Imre (1996), *Emlékezés régi csíkiakról*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó.
20. Vitos Mózes (1894), *Csikmegyei füzetek. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez*. Csíkszereda.
21. Wolfson, Nicholas (1997), *Hate speech, sex speech, free speech*. Westport, Connecticut London, Praeger.

B. Sajtóforrások

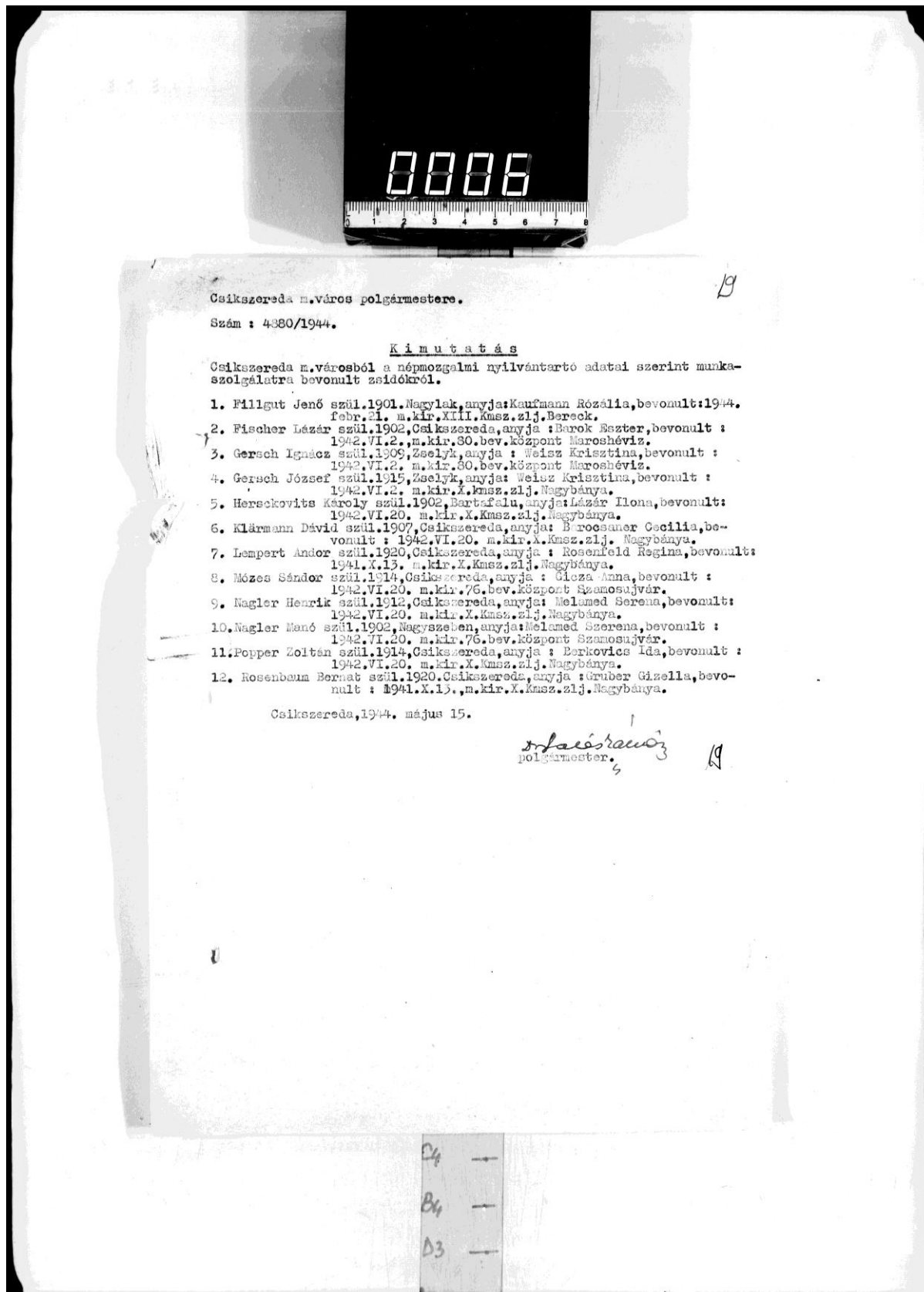
1. *Csíki Lapok* (1940–1944)
2. *Csíki Néplap* (1940–1944)
3. *Gyergyó és Vidéke* (1941–1944)
4. *Csíkvármegye Hivatalos Lapja* (1941–1944)
5. *Új Élet* (Budapest) 2006

C. Levéltári anyagok

Román Állami Levéltár. Hargita megyei fiók anyagai: Gyergyószentmiklósi dokumentumok (1938–1950); Csíkszeredai dokumentumok (1944–1948)

Mellékletek:

1-es számú melléklet:

Csikszereida m.város polgármestere.

Szám : 4380/1944.

K i m u t a t á s

Csikszereida m.városból a népmozgalmi nyilvántartó adatai szerint munkaszolgálatra bevonult zsidókról.

1. Fillgut Jenő szül.1901.Nagylak, anyja:Kaufmann Rózália, bevonult:1944. febr.21. m.kir.XIII.knsz.zlj.Bereck.
2. Fischer Lázár szül.1902,Csikszereida, anyja :Barok Eszter, bevonult : 1942.VI.2. m.kir.30.bev.központ Mároshévíz.
3. Gersch Ignác szül.1909,Zselyk, anyja : Weisz Krisztina, bevonult : 1942.VI.2. m.kir.30.bev.központ Mároshévíz.
4. Gersch József szül.1915, Zselyk, anyja: Weisz Krisztina, bevonult : 1942.VI.2. m.kir.X.knsz.zlj.Nagybánya.
5. Hersckovits Károly szül.1902,Bartfalu, anyja:Lázár Ilona, bevonult: 1942.VI.20. m.kir.X.knsz.zlj.Nagybánya.
6. Klármann Dávid szül.1907,Csikszereida, anyja: Barcsaner Cecilia, bevonult : 1942.VI.20. m.kir.X.knsz.zlj. Nagybánya.
7. Lempert Andor szül.1920,Csikszereida, anyja : Rosenfeld Regina, bevonult: 1941.X.13. m.kir.X.knsz.zlj.Nagybánya.
8. Mózes Sándor szül.1914,Csikszereida, anyja : Gieza Anna, bevonult : 1942.VI.20. m.kir.76.bev.központ Szamosújvár.
9. Nagler Henrik szül.1912,Csikszereida, anyja: Melamed Berena, bevonult: 1942.VI.20. m.kir.X.knsz.zlj.Nagybánya.
- 10.Nagler Manó szül.1902,Nagyszében, anyja:Melamed Szerena, bevonult : 1942.VI.20. m.kir.76.bev.központ Szamosújvár.
- 11.Popper Zoltán szül.1914,Csikszereida, anyja : Berkovics Ida, bevonult : 1942.VI.20. m.kir.X.knsz.zlj.Nagybánya.
12. Rosenbaum Bernát szül.1920.Csikszereida, anyja : Kruber Gizella, bevonult : 1941.X.19. m.kir.X.knsz.zlj.Nagybánya.

Csikszereida, 1944. május 15.

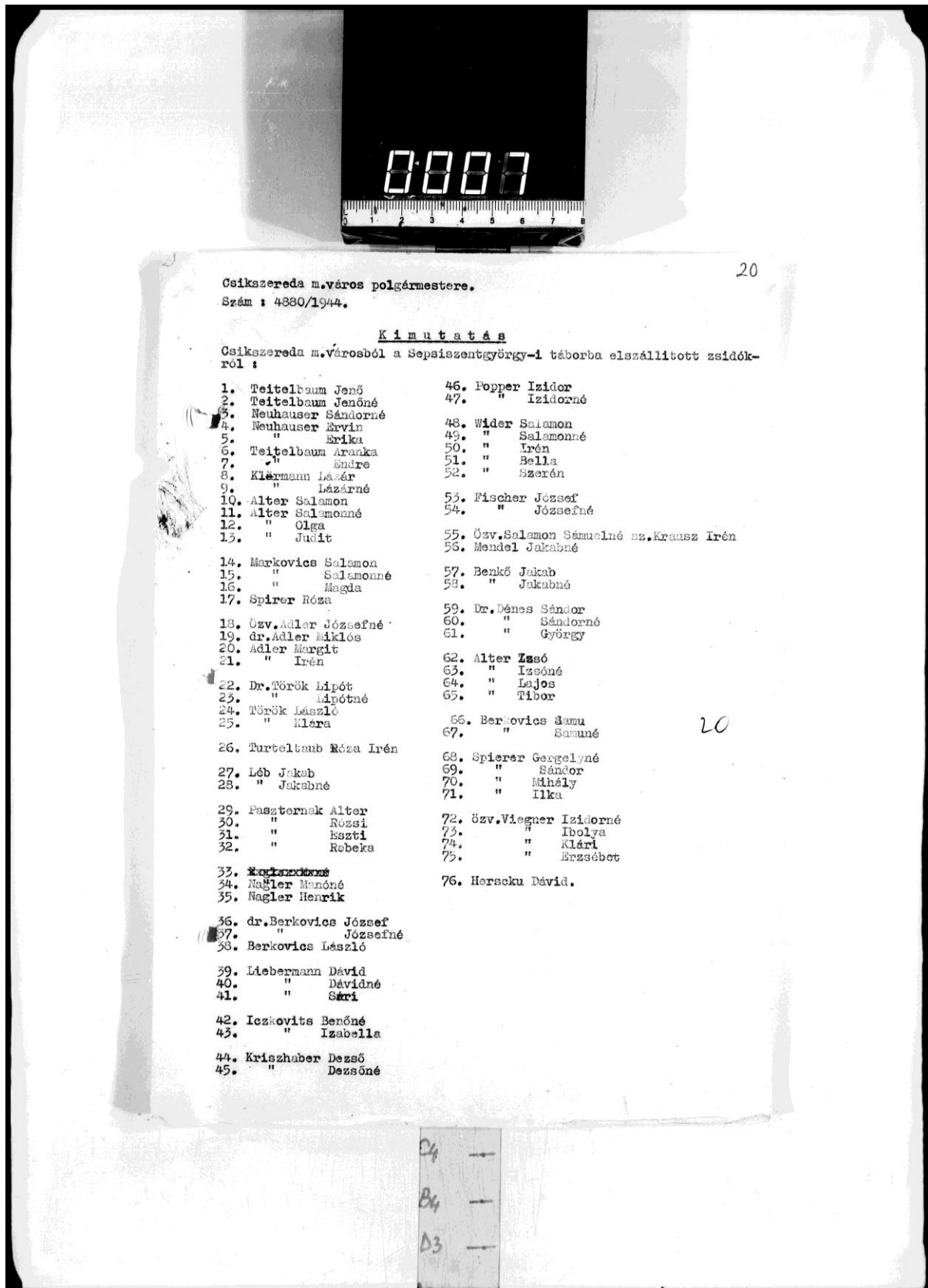
Polgármester
polgármester. 3

19

D4

B4

D3

Csikszereida m.város polgármestere.
Szám : 4880/1944.

20

Kimutatás

Csikszereida m.városból a Sepsiszentgyörgy-1 táborba elszállított zsidókról :

1. Teitelbaum Jenő	46. Popper Izidor
2. Teitelbaum Jenőné	47. " Izidorozné
3. Neuhauser Sándorné	48. Wider Salamon
4. Neuhauser Ervin	49. " Salamonné
5. " Erika	50. " Irén
6. Teitelbaum Aranka	51. " Bella
7. " Endre	52. " Szerén
8. Klermann Lázár	53. Fischer József
9. " Lázárné	54. " Józsefné
10. Alter Salamon	55. Özv.Salamon Sámuelné sz.Krausz Irén
11. Alter Salamonné	56. Mendel Jakabné
12. " Olga	57. Benkő Jakab
13. " Judit	58. " Jakabné
14. Markovics Salamon	59. Dr.Dénes Sándor
15. " Salamonné	60. " Sándorné
16. " Magda	61. " György
17. Spierer Róza	62. Alter László
18. Özv.Adler Józsefné	63. " Izsoné
19. dr.Adler Miklós	64. " Lajos
20. Adler Margit	65. " Tibor
21. " Irén	66. Berkovics Samu
22. Dr.Török Lipót	67. " Samuné
23. " Lipótné	68. Spierer Gergelyné
24. Török László	69. " Sándor
25. " Klára	70. " Mihály
26. Turbeltaub Róza Irén	71. " Ilka
27. Léb Jakab	72. Özv.Wiegner Izidorozné
28. " Jakabné	73. " Ibolya
29. Paszternek Alter	74. " Klári
30. " Rozsi	75. " Erzsébet
31. " Eszti	76. Herscku Dávid.
32. " Rebeka	
33. Nagler Menóné	
34. Nagler Menóné	
35. Nagler Henrik	
36. dr.Berkovics József	
37. " Józsefné	
38. Berkovics László	
39. Liebermann Dávid	
40. " Dávidné	
41. " Sári	
42. Iczkovits Benőné	
43. " Izabella	
44. Kriszhaber Dezső	
45. " Dezsóné	

20

24

B4

D3

3-as számú melléklet:

